

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра української мови

«Допущено до захисту»

Завідувач завкафедри

_____ Колоїз Ж. В.

Протокол № _____

« ____ » _____ 2020 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2020 р.

ЗАСОБИ ПРАГМАТИКИ В ТЕКСТІ ЄВАНГЕЛІЯ

Кваліфікаційна робота студентки
факультету української філології
групи УАФм-15 другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
(українська мова і література),
додаткової спеціальності –
мова та література (англійська)
Нестор Ганни Ігорівни

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент **Малюга Н. М.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Члени комісії: _____

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Нестор Г. І. Засоби прагматики в тексті Євангелія : рукопис. Кривий Ріг, 2020. 94 с.

У кваліфікаційній праці досліджено функціонально-стилістичні та структурно-граматичні особливості засобів прагматики, засвідчених у тексті Євангелія, зокрема розкрито зміст понять «прагматика», «семіозис», «інтерпретація», «мовленнєвий акт», «релігійна комунікація»; описано основні категорії прагматики, окреслено проблему інтерпретації системи знаків у мовленнєвому акті, витлумачено поняття знака в різних концепціях лінгвістичної прагматики, з'ясовано специфіку релігійної комунікації, встановлено лінгвокультурні особливості Євангельського тексту.

Ключові слова: лінгвопрагматика, знак, метафора, хіазм, повтор, еліпсис, парадокс, парцеляція, риторичне питання, алюзія, градація.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЛІНГВІСТИЧНА ПРАГМАТИКА В АСПЕКТІ ЗІСТАВЛЕННЯ ЗНАКА ТА ІНТЕРПРЕТАТОРА	10
1.1. Основні категорії та засоби прагматики.....	10
1.2. Поняття знака в різних концепціях лінгвістичної прагматики	13
1.3. Проблема інтерпретації системи знаків у мовленнєвому акті	17
1.4. Денотат, десигнат, референт, сигніфікат як константи мовної та позамовної дійсності в аспекті лінгвопрагматики.....	19
1.5. Ілокуція та перлокуція в парадигмі теорії мовленнєвих актів.....	22
Висновки до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЄВАНГЕЛЬСЬКОГО ТЕКСТУ	25
2.1. Внутрішня логіка релігійної комунікації	25
2.2. Специфіка релігійної комунікації в Євангельському тексті	29
2.3. Дослідження текстів Біблії в різних галузях гуманітарної науки.....	31
Висновки до другого розділу	35
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ ПРАГМАТИКИ В ТЕКСТІ ЄВАНГЕЛІЯ	37
3.1. Функціональні та стилістичні особливості засобів прагматики в тексті Євангелія.....	37
3.2. Метафора.....	38
3.3. Хіазм.....	43
3.4. Повтор, тавтологія, плеоназм та полісиндетон.....	49
3.5. Еліпсис	55
3.6. Парадокс та антитеза	57
3.7. Парцеляція	62
3.8. Риторичне питання.....	66
3.9. Алюзія	71

3.10. Градація.....	75
Висновки до третього розділу.....	80
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	94

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Ін.	Євангеліє від Іоанна
Лк.	Євангеліє від Луки
Мк.	Євангеліє від Марка
Мф.	Євангеліє від Матфея

ВСТУП

Лінгвістична наука має розгалужену систему розділів, намагається вирішити значну кількість проблемних питань, що пов'язано зі специфікою предмета дослідження – мови як особливого утворення людської культури. Мова може вивчатися різнобічно, наприклад, щодо її походження, функціонування, форми змісту і вираження, конвенціональності, унормованості та наявності девіацій, особливості номінацій та репрезентацій, когнітивних детермінацій мовлення тощо. Останнім часом особливу увагу приділяють стосункам мовців у конкретній мовленнєвій ситуації, а особливо ставленню суб'єктів мовлення, які послуговуються певними мовними знаками, до самої системи знаків. Ці проблеми розглядає такий розділ мовознавства як лінгвопрагматика.

Лінгвістична прагматика є однією з найбільш перспективних галузей сучасного мовознавства. Вона акумулює в собі базу досягнень у сфері соціолінгвістики, психолінгвістики, стилістики. Прагматика вивчає користування мовними засобами в контексті суспільно-гендерних, вікових особливостей, займається дослідженням конкретних умов мовленнєвого акту, тобто торкається питань комунікативної ефективності, а це, безперечно, є важливим у сучасну постіндустріальну інформаційну епоху. Лінгвопрагматика зацікавлена проблемами наміру мовця і впливом його мовлення, якому надані особливі форми, а також проблемами інтерпретації різних засобів спілкування і значенням контексту в процесі комунікації. Щодо останнього, то прагматичні інтереси, власне, і починаються там, де зв'язок контексту та акту мовлення максимально напружений [4, с. 7].

Серед науковців, які зробили внесок у розвиток лінгвопрагматики, слід у першу чергу назвати Ч. Пірса (виокремив прагматичний аспект існування знакових систем); Ч. Морріса (увів термін «прагматика» поряд із синтактикою і семіотикою); Л. Вітгенштейна (його концепція мовних ігор слугувала початком зародження лінгвопрагматики), а також Дж. Остіна (автора теорії мовленнєвих

актів). Пізніше до розробки проблем лінгвопрагматики долучилися Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, А. Крокіс, Г. Кузнецова, К. Падучева та інші.

Спроби аналізу засобів лінгвопрагматики в текстах Євангелія здійснили свого часу Дж. Брек, Г. Завершинський та Н. Лунд. Крім того, тексти Священного Письма були об'єктом наукових праць вітчизняних мовознавців С. Біблі, М. Бойчука, І. Бочарової, М. Возняка, М. Грунського, А. Ковтун, Г. Наконечної, В. Німчука, Ю. Осінчука, Н. Піддубної, Н. Пуряєвої, М. Скаба, Г. Чуби та ін. (досліджують релігійну лексику, функціонування засобів стилістики та особливості синтаксичної структури релігійних текстів). Феноменом релігійної комунікації загалом займаються А. Арістова, Ю. Борейко, М. Петрушкевич.

Актуальність дослідження функціонально-стилістичної специфіки використання мовних засобів для досягнення прагматичної мети в тексті Євангелія зумовлена передовсім відсутністю комплексного аналізу комунікативно-прагматичних і стилістико-синтаксичних особливостей Євангельських текстів. Цікавість до осмислення особливостей такого тексту полягає в широкому розмаїтті мовних засобів, стилістичних фігур, синтаксичних конструкцій тощо, за допомогою яких досягається прагматичний ефект.

Мета дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати функціонально-семантичні особливості засобів прагматики в Євангельських текстах.

Для досягнення зазначеної мети розв'язували такі **завдання**:

- 1) розкрити зміст поняття «прагматика»;
- 2) пояснити значення основних категорій у прагматичному аспекті осмислення комунікації;
- 3) з'ясувати особливості релігійної комунікації в Євангельських текстах;
- 4) описати функціонально-семантичні особливості засобів прагматики в тексті Євангелія.

Об'єкт дослідження – засоби прагматики в Євангельських текстах.

Предметом наукової праці є прагматичний вплив на адресата, що реалізується використанням засобів прагматики в Євангельському дискурсі.

Джерельною базою стали тексти перекладу Євангелія українською мовою П. Куліша та І. Огієнка. Картотека, укладена на основі досліджуваних художніх текстів, нараховує понад 2800 лінгвоодиниць.

Основні методи дослідження: теоретичний аналіз (вивчення основних теоретичних понять прагматики); критичний аналіз (дослідження мети вживання засобів прагматики); теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про особливості засобів прагматики та їх уживання); системний аналіз (добір фактичного матеріалу та його групування); описовий метод (опис особливостей засобів прагматики в текстах).

Наукова новизна наукової праці беззаперечна, оскільки вона є самостійним, комплексним, оригінальним дослідженням, що висвітлює проблему в малодослідженій галузі лінгвопрагматики. Наразі біблійні тексти вивчаються різнобічно, проте донині значні наукові результати щодо аналізу функціонування засобів прагматики в релігійному контексті відсутні. Уперше здійснено функціонально-стилістичний аналіз засобів прагматики, наявних у тексті Євангелія, описано особливості реалізації прагматичного наміру адресата через функціонально-стилістичні та граматичні засоби мови.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що авторові вдалося поглибити та доповнити мовознавчу теоретичну думку, з лінгвопрагматики релігійної комунікації. Результати проєкту, фактичний матеріал знайде застосування в практичній професійній діяльності, під час вивчення прагматичного потенціалу та інтенціональності біблійних текстів, сприятиме подальшій розробці окреслених проблем. Дослідження може бути використане викладачами та студентами філологічних факультетів у процесі опрацювання відповідних тем навчальних курсів «Сучасна українська літературна мова», «Проблемні питання загального мовознавства», «Стилістика української мови», «Теорія літератури», «Релігієзнавство», у підготовці спецкурсів та спецсемініарів.

Результати проведеного дослідження **апробовано** у вигляді доповіді («Функціонально-семантичні особливості засобів прагматики в тексті Євангелія») на студентських наукових читаннях у Криворізькому державному педагогічному університеті (2019 р.) та доповіді («Засоби прагматики в тексті Євангелія») на онлайн-конференції «Наукові читання молодих дослідників до Міжнародного дня слов'янської писемності» Криворізького державного педагогічного університету (2020 р.).

За темою виступу опубліковано статтю: Maliuga N., Nestor H. Features of ellipsis as a means of pragmatics in the text of Gospel. *Education and Science in a Changing World: Problems and Prospects for Development* : Proceedings of the Second International Scientific Conference. Dnipro : Oles Honchar Dnipro National University, 2020. P. 257–259.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (91 позиція) та списку використаних джерел, що містить 2 найменування. Повний обсяг дослідження – 94 сторінки, з яких 85 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ЛІНГВІСТИЧНА ПРАГМАТИКА В АСПЕКТІ ЗІСТАВЛЕННЯ ЗНАКА ТА ІНТЕРПРЕТАТОРА

1.1. Основні категорії та засоби прагматики

Лінгвістична прагматика – одна з найбільш перспективних галузей мовознавства, хоч є порівняно новим напрямком досліджень лінгвістичної науки. Вона поєднує в собі досягнення семантики, синтактики, стилістики, соціолінгвістики, психології, риторики, теорії комунікації, антропології, логіки та філософії.

Витоки формування прагматики беруть початок ще з 30-х років ХХ ст. у працях Ч. Морріса, який називає новий напрямок одним із розділів семіотики, що займається дослідженням ставлення до знаків мовців [17, с. 389]. Пізніше учений подає інше пояснення терміна, визначаючи його як галузь семіотики, яка вивчає походження, використання та результати використання знаків.

Формування прагматики як самостійної галузі лінгвістики припадає на 60-ті – поч. 70-х років ХХ ст. Вона починає становлення на ґрунті логіко-філософської теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна та Дж. Серля, прагматичної теорії значення та імплікатур П. Грайса, теорії знака Ч. Морріса та концепції мовних ігор Л. Вітгенштейна, запозичує значну кількість ідей, категорій і термінологічну систему. Певне, через це лінгвістична прагматика не має чітких меж, оскільки охоплює широкий комплекс питань, пов'язаних із мовцем-суб'єктом, адресатом, їхньою взаємодією в комунікації, ситуації спілкування; увесь цей комплекс все ж досить чітко може бути структурований [64, с. 2].

Р. Карнап під впливом поглядів Ч. Морріса пропонує тлумачення, що набуває значного авторитету серед тогочасних лінгвістів: «Якщо в дослідженні має місце пряма референція до мовця або, якщо представити це в більш загальному вигляді, до користувача мовою, тоді ми зараховуємо його (дослідження) до галузі прагматики. Якщо ми абстрагуємося від користувача

мовою і почнемо аналізувати тільки висловлення та їхні десигнати, то потрапимо у сферу семантики. І якщо, нарешті, ми абстрагуємося також і від десигнатів та почнемо аналізувати тільки відношення між висловлюваннями, то потрапимо до сфери (логічного) синтаксису. Уся лінгвістика, що складається з перерахованих частин, називається семіотикою» [цит. за 91, с. 59].

Як відзначають М. Бірвиш, Ф. Кіфер і Дж. Серль, для Р. Карнапа та Ч. Морріса мотивацією щодо введення терміна «прагматика» слугувало прагнення відмежувати прагматику від синтаксису (синтактики) і семантики; відповідно до ранніх поглядів Ч. Морріса щодо суті цього відмежування, синтактика вивчає формальні відношення знаків один до одного, семантика ж вивчає відношення знаків до об'єктів, а прагматика – відношення знаків до інтерпретаторів [91, с. 67].

Цікавим є розуміння поняття прагматики Р. Монтегю, який розглядає її переважно як теорію моделей, що оперує поняттями істини та виконуваності (у моделях чи в процесі інтерпретації): «... прагматика буде використовувати схожі поняття, хоч тепер ми будемо говорити про істину та виконуваність не тільки щодо певної інтерпретації, але й у певній ситуації використання» [53, с. 224].

Семантичний і синтаксичний аспекти, на думку А. Супруна, характеризують слово, не враховуючи його використання: прагматика і сигматика характеризують слово з боку позалінгвістичних зв'язків, а семантика і синтактика – із боку його внутрішньолінгвістичних особливостей» [74, с. 97].

Очевидною є принципова методологічна відмінність між семантикою, синтаксисом і прагматикою – лінгвоцентричність перших і антропоцентричність останньої; у сучасній лінгвістиці антропоцентричний принцип протиставляється лінгвоцентричному. За Л. Безуглою, їхня суттєва відмінність полягає в тому, що лінгвоцентризм передбачає вивчення мови як даності, зафіксованої в текстах, тобто в абстрагуванні від мовця, а антропоцентризм розглядає мову як належну свідомості людини й реалізовану в її мовленні [9, с. 9].

Тлумачення терміна «лінгвістична прагматика» знаходимо в енциклопедичній статті Н. Арутюнової: «Прагматика – галузь досліджень у семіотиці та мовознавстві, в якій вивчається функціонування мовних знаків у мовленні» [4, с. 389].

Український мовознавець Ф. Бацевич робить спробу окреслити проблемне поле сучасної лінгвістичної прагматики з урахуванням найважливіших етапів розвитку: «Лінгвістична прагматика <...> ґрунтується на антропологічній гносеології, яка розглядає людину як джерело мовленнєвої активності, динамізму мови в цілому. Лінгвістична прагматика охоплює мовленнєву діяльність людини як діалектичну єдність мовної системи і комунікативної діяльності особистості, що використовує ідіоетнічну мову в конкретному вимірі «тут і тепер» міжособистісного, групового, масового та інших типів спілкування. Саме це дозволяє твердити, що предметом лінгвістичної прагматики слід уважати комунікативну (мовну і мовленнєву) особистість, яка є джерелом вияву суб'єктивного в мові, мовленні й комунікативній діяльності» [8, с. 36].

Якщо логіка, а також структурна лінгвістика першої половини ХХ ст. прагнуть звільнитися від мовця-суб'єкта й звести всі свої змістово-категоріальні відношення речень до дійсності та до відношень між реченнями, то, починаючи з середини ХХ ст., центром «сміслового простору» стає людина з усіма її психологічними комплексами [4, с. 7]. Прагматика в такому розумінні є основною рушійною силою мовлення і домінує над синтактикою.

Семантика теж є підпорядкованою прагматиці, тому що активація у свідомості інтерпретатора певних вірувань, переконань, концептів, структур знання, ідей та оцінок є набагато важливішою за окреме абстраговане значення слова. Хоч це ніяк не означає, що основне поняття значення як об'єкта семантики витісняється і стає неважливим, проте воно зазнає певної модифікації теорії значення як такого в межах прагматики.

Прагматика вивчає умови використання мови мовцями в актах спілкування; ці умови включають комунікативні цілі співрозмовників, час і місце мовленнєвого акту, рівень знань комунікантів, їхні соціальні статуси, психологічні особливості, правила мовленнєвої поведінки.

Такі правила, або умови, як зазначає Ф. Бацевич, включають контекст (лінгвальні умови), конситуацію (екстралінгвальні умови) і коемпірію (рівень лінгвістичних та енциклопедичних знань комунікантів) [8, с. 4].

Оскільки мова є інтерпретативною системою, то інтерпретація приписує кожному висловленню певну денотацію. У цій концепції значення виразу пояснюється в термінах об'єктів, які позначає висловлювання. Розмірковуючи над якимось явищем, ми уявляємо його в певному модусі. Інакше кажучи, денотат – це об'єкт позамовної дійсності, ідея цього об'єкта.

Надважливу роль у процесі комунікації виконує знак та інтерпретація – надання знаку певного змісту людиною, яка сприймає цей знак. Інтерпретація і знак також є одними з головних категорій лінгвопрагматики.

1.2. Поняття знака в різних концепціях лінгвістичної прагматики

Для прагматики мова є, перш за все, площиною знаків, лабільним способом репрезентації знань, досвіду та інтеракції суб'єктів соціуму за конкретних комунікативних умов (серед таких умов надзвичайно важливого значення набуває контекст). Саме тому поняття знака – одне із головних понять у прагматичному осмисленні мови та комунікації.

У широкому розумінні знаком є матеріальний об'єкт, який суб'єкт сприймає чуттєво і вживає задля представлення, заміщення іншого об'єкта – значення знака [58, с. 207].

Ф. де Соссюр уважає, що для лінгвістичного знака характерні такі особливості, як-от:

- довільність (відсутність природного зв'язку чи мотивації між сигніфікатом і сигніфікатом);

- лінійність (просторова послідовність);
- матеріальність (знак має містити як внутрішній зміст відносно до реальності, так і зовнішню модель вираження);
- наявність денотата (об'єкта, що перебуває поза межами мовної реальності);
- інформативність (знак має містити відомості про об'єкт);
- системність (знак має бути узгоджений із суспільною домовленістю);
- перцептивність (доступність сприйняттю адресата).

У межах лінгвопрагматики існують дві семіотичні школи, які трактують знак відповідно до основної ідейної парадигми: логіко-філософська школа на чолі з Ч. Пірсом та структурно-лінгвістична (соціологічна) школа, засновником якої є Ф. де Соссюр.

Ф. де Соссюр відстоює думку про те, що мова є знаковою системою, а значить, має бути досліджена з позиції семіотики (не дарма він вказує на знаки алфавіту, жести глухонімих, символічність етикету та обрядовості [71, с. 28]). Саме тому науковець наполягає на чіткому розмежуванні мови (*langue*) як розгалуженої системи знаків та мовлення (*parole*) – продукта використання мови. Ф. де Соссюр робить акцент не на функції знака, а на відношенні його до дійсності. На думку мовознавця, символічний характер знака є фактором створення умовиводу, що допомагає раціоналізувати мислення та передбачити результат мовленнєвої діяльності.

За Ф. де Соссюром, лінгвістичним знаком виступає єдність змісту та акустичного / графічного образу: цілісність означуваного, сутності та об'єкта позамовної дійсності (у термінології Л. Єльмслева – плану вираження і плану змісту). Таким чином, для будь-якого концепту необхідним є факт конвенції (домовленості про єдність значення), а лінгвістичний знак стає конвенціональним феноменом, що для Ф. де Соссюра є принципово важливою тезою [72, с. 52–53].

Ч. Пірс одним із перших зазначає, що знак може існувати лише в межах процесів семіозиса, за тих умов, коли людина забезпечує себе як суб'єкт у

межах парадигми відношення знака до мовця. Підвалинами для існування семіотики науковець вважає принципи логіки, оскільки усвідомити сутність знака можливо лише через процес абстрагування. Абстрагуючим спостереженням він називає представлення в уяві певної ідеї, що постає як приблизний план чи начерк.

Через такий шлях абстрагування людина визначає істинність твердження. Важливо також згадати (особливо в контексті релігійного дискурсу), що Ч. Пірс вважав образ Бога винятком, оскільки Він володіє здатністю провидіння, недоступною для можливостей людини [63, с. 46–48].

Сутністю знака (репрезентамена) визнано еквівалент, який заступає відношення чи атрибут. Репрезентамен створює образ у свідомості людини (ситуативний чи усталений), він представляє концепт, що названий Ч. Пірсом основою знака. Поняттям знака вчений послуговується для денотації об'єктів. У парадигмі Ч. Пірса виокремлено трихотомію:

- 1) знак як проста якість, що має реальне існування;
- 2) відношення знак / об'єкт;
- 3) знак як представлення факту чи умовиводу з боку інтепретанта [63, с. 57].

Е. Бенвеніст зазначає, що застосування теорії Ч. Пірса в конкретній ситуації майже неможливе, оскільки знак має розумітися як основа існування Всесвіту – в такому разі постає питання, чи можна всі знаки вважати репрезентаменами один одного або наскільки реально визначити, де відкривається первісне знакове відношення [11, с. 71].

Ч. Морріс стає послідовником концепції Ч. Пірса, проте його погляди щодо уявлення про знакову систему де в чому відрізняються. Науковець говорить, що семіотика має потенціал виробити мову, яка буде придатна для абсолютно різних знаків [54, с. 44], а прагматичним виміром семіозиса вважає відношення знака до інтерпретатора (вивчення такого аспекту називає лінгвопрагматикою).

Особливу увагу Ч. Морріс приділяє саме семіозису як процесу функціонування знака. У такому акті комунікації він виокремлює три компоненти:

- 1) «дещо», яке виступає знаком;
- 2) те, що вказує на знак;
- 3) вплив, завдяки якому «дещо» стає знаком для інтерпретатора.

Ці компоненти в теорії семіозису Ч. Морріса мають назву відповідно закононосія, десигната та інтерпретата (інколи четвертим компонентом виступає мовець, себто інтерпретатор).

Ч. Морріс також намагається класифікувати знаки відповідно до здатності сполучатися. Так, за Ч. Моррісом розрізняють:

- характеризуючі (позначають сукупність, клас, групу подібних явищ та мають властивість сполучатися з іншими знаками, що звужує сферу позначення),
- універсальні (вказують на єдність і сполучаються з іншими знаками, імплікуються кожним знаком мови)
- індексальні знаки (одиничний знак, що позначає одиничний факт дійсності) [54, с. 37–98].

Проте, очевидно, така класифікація має свої недоліки, оскільки Г. Клаус критикує концепцію Ч. Морріса і пропонує власну парадигму про чотири сфери семіотики, наголошуючи на штучності знака, існування його як феномену людської культури і на здатності так чи так бути пов'язаним з іншими знаками [35, с. 13].

У свою чергу, Р. Якобсон, порівнявши концепції Ф. де Соссюра та Ч. Пірса, доходить висновку, що сутність знака полягає в певній суміжності сигніфіката та сигніфіканта, і це не залежить від спорідності чи подібності. Інтерпретація знака в такому разі, як і конвенціональність семіозису, є головним принципом, тому дослідник вважає його умовою реальної інтерпретації [83, с. 103]. Найважливішим елементом концепції Ч. Пірса, за Р. Якобсоном, є усвідомлення ієрархії, в основі якої знаходиться наявність

чи відсутність подібності позначеного та позначення, не тип зв'язку, а факт домінування одного чинника над іншими [83, с. 107], і ми вважаємо цю позицію найвдалішою в осмисленні знака на засадах лінгвістичної прагматики.

1.3. Проблема інтерпретації системи знаків у мовленнєвому акті

Прагматика, як відомо, вивчає відношення знаків до інтерпретаторів, а проблематика лінгвопрагматики визначається вивченням впливів контексту на функціонування мовних одиниць у комунікації, передусім мовленнєвих актів і схем інтерпретаційної діяльності учасників інтеракції [8, с. 250], відтак актуальним є поняття інтерпретації знака.

У контексті мовленнєвого акту Ч. Пірс постає першим, хто підкреслює важливість знака та відзначає його ролі в комунікативній діяльності, яку він називає семіозисом. Окрім цього, необхідна наявність в акті самого суб'єкта цієї діяльності.

Науковець визнає, що знаки не існують самі собою й не утворюють окремих класів поза об'єктами діяльності суб'єкта, а виникають у процесі семіозиса; знака немає поза семіотичним процесом, поза діяльністю інтерпретатора, що встановлює тріадичне знакове відношення; і не існує знака без впливу на інтерпретатора, який (вплив) Ч. Пірс називає інтерпретантою [90, с. 76].

Таким чином, Ч. Пірс подає тричленну концепцію складових комунікативної діяльності:

- а) знак (репрезентамен), який є засобом, певною одиницею, що має здатність замінювати що-небудь;
- б) інтерпретатор, у свідомості якого цей знак модифікується в інший локальний знак, названий інтерпретантою;
- в) об'єкт, його представлений знак [90, с. 78].

Ч. Пірс іноді називає інтерпретанту значенням (significance, signification), це поняття виступає як динамічно-дієвий фактор, а не просто такий, що має

концептуальну співвіднесеність, значить, інтерпретанта постає головною в процесі семіозиса, зближуючись з прагматичною силою. Мовлення, по суті, стає інтерпретативною системою. Прагматика неодмінно говорить про те, як, яким чином інтерпретація висловлень залежить від окремих умов їхнього вживання в контексті.

Значення розглядається з боку, насамперед, умов уживання висловлень, а також і наслідків, результатів, вибору способу дій, що реалізують досягнення бажаної мети.

Через це Ч. Пірс до загальної теорії включає фактор суб'єкта та знакової дії, а також дає характеристику знаків щодо їхнього впливу на інтерпретатора:

- а) емоційні, або безпосередні інтерпретанти (можуть викликати певні емоції);
- б) енергійні, або динамічні інтерпретанти (умовлюють певну дію);
- в) логічні, нормальні, або фінальні інтерпретанти (впливають на хід думок чи на поведінку) [90, с. 87].

Ч. Морріс у 1938 р., спираючись на ідеї Ч. Пірса й розвиваючи їх, створює власну семіотичну теорію, де семіозис розуміється як процес, у якому взаємодіють його складники, що не визначаються самі по собі. Так, у комунікативному акті наявні:

- а) знак, трактований як засіб, знаконосій (sign vehicle);
- б) десигнат (designatum) – те, на що вказує знак;
- в) інтерпретанта (interpretant) – дія, через яку відповідна річ виявляється для інтерпретатора знаком, інакше – обумовлений знаком тип поведінки інтерпретатора;
- г) інтерпретатор (interpreter) – діюча особа процесу семіозиса.

Слід також зауважити, що семантичним корелятом знакового засобу виступає денотат. Ч. Морріс уводить ще й поняття десигната (сигніфіката). Розмежування сигніфіката і денотата якоюсь мірою відповідає розрізненню у філософській семантиці сигніфікації (значення) і референції: десигнат знака визначено як сукупність властивостей об'єктів, до яких застосовується знак, а

денотати виступають як члени класу об'єктів; знак завжди має сигніфікат, але не завжди передбачає існування реального денотата [54, с. 49]. У десигнаті чи сигніфікаті наявний певний атрибут, якість об'єктів, і це завжди має враховувати інтерпретатор.

1.4. Денотат, десигнат, референт, сигніфікат як константи мовної та позамовної дійсності в аспекті лінгвопрагматики

Лінгвістична прагматика особливу увагу приділяє проблемі відношення інтерпретатора до знакової системи, досліджує структуру знаків, оперує певною кількістю понять, що дозволяє створювати теоретичні засади. Для системного аналізу прагматичних феноменів у галузі комунікації необхідністю постає сформованість уявлення про знакову природу мовленнєвих конструкцій і функціонування знаків у процесі комунікації.

Оскільки всі поняття тісно взаємопов'язані та взаємозалежні, то неминучою є ідентифікація кожного з них для уникнення неоднозначності в дослідженнях.

Будь-яка прагматична мета має бути реалізована тільки у відповідній площині за відповідних умов. Такою площиною є семіозис – тобто процес комунікації, в якому функціонують знаки.

Як уже зазначалося вище, існує кілька підходів до трактування знакової системи в семіотиці. Два головні з них – це філософський підхід Ч. Пірса та лінгвофілософські ідеї Ф. де Соссюра.

Ч. Пірс класифікував знаки на десять категорій відповідно до трихотомії: знаки-квалісигнуми (якість, яка є знаком), знаки-синсигнуми (речі, що реально існують, річ чи подія, які є знаком) та знаки-легісигнуми (закон, що є знаком) [цит. за 59, с. 184].

Ф. де Соссюр під лінгвістичним знаком розумів не просто компіляцію, а єдність поняття та звукового оформлення, що є не «матеріальним

звучанням, суто фізичною річчю, а психічним відбитком цього звучання, уявлення, яке ми отримуємо про нього від органів чуттів» [71, с. 87].

Узагальнюючи досвід науковців, можемо говорити про те, що в процесі семіозиса завжди наявні кілька обов'язкових елементів: знак, інтерпретанта, інтерпретатор і те, на що вказує знак. Оскільки інтерпретанта та інтерпретатор можуть виявляти себе в процесі семіозиса залежно від суб'єктивного чинника, тим самим змінюючи зміст знака, то десигнатум (те, на що вказує знак) залишається константою.

Підхід до мови як до системи знаків робить очевидним двобічний зв'язок знака та об'єктів позамовної дійсності. Саме тому лінгвопрагматика оперує категоріями на позначення таких констант мовної та позамовної дійсності: денотат, десигнат, референт сигніфікат, без яких осмислення прагматичного аспекту комунікації стає неможливим. У нашому дослідженні під категорією розуміємо те чи те поняття лінгвістичної теорії, що виступає моделлю чи формою прагматичного осмислення мовної дійсності та є незмінюваною сутністю.

Однією з важливих позамовних констант є референт. Референтом виступає конкретний об'єкт дійсності (позамовної) або об'єкт свідомості, уяви, культури, універсуму художнього світу тощо, на який вказує знак, тобто референт є предметом знака. Така категорія пов'язана зі знаком через поняття, а також відзначає непрямий характер відношення референта до знака.

Референт протиставляється сигніфікату, але співвідноситься з денотатом в окремому акті комунікації: якщо референт вказує на конкретний предмет в акті комунікації, то денотат на позначене, що його мав на увазі адресант повідомлення.

Під денотатом прийнято розуміти об'єкт позамовної дійсності чи клас предметів, позначуваних загальною назвою; це предметне значення, певний аспект позначеного, константа, терм. [77, с. 278]. Часто під денотатом розуміють родову назву на позначення явища чи предмета, які є частиною об'єктивно реального світу, тобто денотат виступає позначеним, яке

декодується або інтерпретується адресатом. Н. Іваницька вважає, що визначення змістового обсягу денотатів вимагає врахування головних сем відповідних словоназв, особливо коли словоназва об'єднує близькі чи дещо віддалені ознаки [33, с. 128]. Слід також указати на те, що денотат є делімітативною одиницею, оскільки зміст денотатів характеризується тривалістю й обмеженістю в часі дій, явищ, процесів, станів. Денотат існує тоді, коли наявний об'єкт референції, тобто не кожен знак має свій денотат.

На відміну від денотата, десигнат є в кожного знака, навіть за відсутності реального об'єкта референції. Десигнат – частина об'єктивної реальності, заміщена знаком, він є своєрідною проєкцією предмета, явища, якості у свідомості людини як певного семантичного (внутрішнього) змісту одиниці мовлення, а також виступає атрибутом предмета, явища, якості. Десигнат вказує на те, до чого відсилає знак, і є мовленнєвою сутністю знака. Ч. Морріс наполягає на тому, що десигнат має бути суто лінгвістичним терміном, і розглядає його як тип ситуації, до якої можна застосувати знак [89, с. 10].

М. Нікітін говорить, що «денотативне значення виникає по відношенню знака до предмета, а сигніфікативне – знака до поняття, знак не відповідає прямо речі, він опосередкований поняттям про річ» [55, с. 83–84].

Сигніфікат є категорією, що надзвичайно пов'язана із суб'єктивним сприйняттям мовця (на відміну від доволі стійких категорій денотата чи референта), оскільки форма її конкретного вияву залежить від досвіду, статусу, умов життя, національності тощо конкретного учасника акту комунікації, але все ж залишається константою семіозиса, оскільки формується в свідомості мовця як члена певного соціуму, де панують приблизно однакові сенси, що вкладені в той чи той знак. Сигніфікат являє собою понятійне значення знака, володіє специфічними конотаціями і є відображенням у свідомості людини властивостей класів предметів, а для абстрактних понять сигніфікатом є поняття як сукупність ознак класів однотипних ситуацій [52, с. 246]. Сигніфікативне значення вбирає в себе розрізнявальні властивості узагальнених ознак і є сутністю змісту [73, с. 37].

Отже, на підставі викладеного, можна стверджувати, що кожен знак має денотат (як узагальнений предмет чи клас позамовної реальності), референт (конкретний одиничний предмет конкретного акту мовлення), а також сигніфікат (ментальне відображення у свідомості; вони є константами процесу семіозиса й обов'язковими елементами, необхідними для реалізації прагматичного наміру актантів.

1.5. Ілокуція та перлокуція в парадигмі теорії мовленнєвих актів

Комунікація в складі мовленнєвої дії стала об'єктом дослідження теорії мовленнєвих актів, автором якої є Дж. Остін. Науковець класифікує мовлення як засіб досягнення результату, своєрідний інструмент для реалізації мети. У своїй праці «How to do things with words» [85] він подає три складові мовленнєвого акту:

- 1) локуцію;
- 2) іллокуцію;
- 3) перлокуцію.

Локуція по суті є своєрідною дією, яка реалізується у висловленні, тому вона складається з фонетичного чи графічного, лексичного, граматичного, смислового та логічного компонентів висловлення, за рахунок використання яких автор надає висловленню певного значення [51, с. 92].

Мовленнєвий акт, що розглядається з точки зору його позамовної мети, називають ілокутивним актом. Дж. Серль говорить про дванадцять ознак комунікативного акту, проте основною серед них є іллокутивна мета – комунікативний задум мовця вплинути на інтерпретатора і викликати відповідну дію чи зміну в думках і почуттях [91, с. 171–177].

Для іллокутивного акту характерні такі ознаки:

- 1) агентом іллокутивного акту є мовець;
- 2) іллокутивний акт відрізняється від акту мовлення;
- 3) іллокутивний акт відбувається під час акту мовлення;

4) іллокутивний акт відбувається за допомогою акту мовлення.

Іллокутивний акт обов'язково впливає на висловлювання через іллокутивну силу. Іллокутивною силою (*illocutionary force*) є скерований мовленнєвий вплив мовця на слухача [87, с. 164]. Іллокутивна сила в реченні визначається певною роллю, яку відіграє у висловлюванні. Іллокуція є атрибутом висловлювання, яке може містити в собі кілька речень – значить, фазу іллокуції визнаємо найістотнішим елементом семіосизу.

Окремий різновид мовленнєвих актів становлять так звані перформативи, тобто висловлювання, що не містить повідомлення про дії, а вже саме промовляння яких є реалізацією названої дії [24, с. 37].

Т. Ванн Дейк прив'язує розгляд іллокуції до питання про інтенціональність мовлення. На його думку, успішність з точки зору інтенції повинна бути визначена в широкому сенсі, а саме таким чином, що результатом іллокутивного акту є не просто висловлення (продукт), але деякий планований («intended») стан слухача, до якого спричиняється розуміння висловлювання, при цьому зміна стану кваліфікується як епістемічна; іллокутивний акт повністю успішний з точки зору наміру [86, с. 173].

Певне, слід розмежовувати іллокутивну мету і посткомунікативну. Перша реалізується, якщо адресат розуміє мовця, а друга мета буде досягнута, якщо інтерпретатор здійснить практичну дію.

Перлокуція є передбачуваним результатом мовленнєвого акту, якого досягають за допомогою мовленнєвого впливу дії. Перлокутивний акт прямо не пов'язаний зі змістом висловлювання і виходить за окреслену площину самого висловлювання, але аспект взаємодії мовця та інтерпретатора неодмінно передбачає наявність перлокутивного ефекту.

Таким чином, чітко поставлена мета іллокуції та комунікативного акту, а також усвідомлення потенційного перлокутивного ефекту сприяє побудові таких висловлень, що сприяють успішній комунікації актантів: висловлення інтерпретується реципієнтом відповідно до комунікативної ситуації, а процес інтерпретації реципієнтом спричиняє бажаний перлокутивний ефект.

Висновки до першого розділу

Лінгвістична прагматика є галуззю досліджень семіотики, що вивчає функціонування мовних знаків у процесі спілкування. Прагматика охоплює комунікативну діяльність як діалектичну єдність мовної системи та мовлення окремого індивіда.

Підвалинами для виокремлення прагматики (як самостійної науки) стали теорія мовленнєвих актів Дж. Остіна та Дж. Серля, прагматична теорія значення та імплікатур П. Грайса, теорія знака Ч. Морріса, концепції мовних ігор Л. Вітгенштейна.

Лінгвопрагматика послуговується досить широким спектром специфічних понять і категорій, що допомагає впорядкувати дослідження та систематизувати кількість наукових здобутків. Серед головних складників прагматичного аспекту комунікації виділено лінгвістичний знак, семіозис, а також денотат, десигнат, референт і сигніфікат.

Поняття знака є ключовим для лінгвопрагматики. Услід за Ф. де Соссюром вважаємо лінгвістичним знаком єдність змісту та акустичної (графічної) форми, як і цілісність означуваного, сутності та об'єкта позамовної дійсності. Знак може існувати лише в межах процесів семіозиса, тобто в акті мовленнєвої взаємодії. Семіозис розуміємо як процес функціонування знака.

Однією з позамовних констант у лінгвопрагматиці визнано денотат (об'єкт позамовної дійсності чи клас предметів, позначених загальною назвою). Десигнатом виступає проєкція предмета у свідомості людини. Десигнат є в кожного знака, навіть за відсутності реального об'єкта референції.

Референтом виступає конкретний об'єкт дійсності або об'єкт свідомості. Він пов'язаний зі знаком через поняття, а також відзначає непрямий характер відношення референта до знака.

Сигніфікат є понятійним значенням знака, володіє специфічними конотаціями, а його конкретний зміст залежить від суб'єктивного сприйняття мовця.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЄВАНГЕЛЬСЬКОГО ТЕКСТУ

2.1. Внутрішня логіка релігійної комунікації

Релігійна комунікація є складним та багатовимірним феноменом культури, і водночас, окремою структурою серед явищ комунікації.

А. Арістова у своїй статті «Феномен релігійної комунікації в оптиці загальної теорії комунікації», здійснивши комплексний аналіз численних праць науковців із галузей філософії, релігієзнавства, соціології, культурології, психології, прагматики та семіотики, подає кілька підходів до розуміння поняття комунікації.

За одного з підходів комунікація та спілкування майже не відрізняються, це «тип взаємодії індивідів чи соціальних груп, безпосередній обмін навичками, вміннями, знаннями, досвідом, інформацією, а також результатами діяльності» [1, с. 98]. Інший же підхід розглядає процес комунікування як процес передачі інформації чи реалізацію мовленнєвого наміру за допомогою знаків та символів, і саме цей підхід дозволяє аналізувати акт релігійної комунікації крізь призму лінгвопрагматики. Маємо сміливість стверджувати, що аналіз феномену релігійного спілкування (у контексті нашого дослідження) буде більш логічним та повним на засадах саме другого підходу до розуміння комунікації як такої.

Науковці, які досліджують теорію комунікації загалом і релігійну комунікацію зокрема, наголошують на тому, що її структура та сам акт мовлення реалізуються у двох площинах або векторах: горизонтальному і вертикальному. Головний вектор і вертикальна орієнтованість – це зв'язок людини з Богом. Таке спілкування є апріорі взаємне, обопільне, перманентне та сприймається в певних опозиціях: людське / трансцендентне, часове / позачасове, очевидне / духовне. Вертикальній релігійній комунікації властива емоційна концентрація та особлива змістова щільність.

Горизонтальна площина комунікації являє собою міжособистісне спілкування окремих індивідів та зв'язки в суспільстві. Тобто горизонтальний вимір релігійної комунікації виявляється як передовсім транслявання змістів у соціум. Складна мережа горизонтальних релігійних зв'язків також не є і не може бути однорідною; кожен її сегмент має свої комунікативні особливості [19]. Зрозуміло, що разюче відрізнятимуться і за прагматичним наміром, і за станом емоційності та афективності, і за лексичним складом тощо форми комунікації в межах однієї релігійної спільноти, комунікація з духовенством, комунікація з представниками однієї віри, комунікація з представниками іншої віри, комунікація з представниками світського або атеїстичного світогляду.

Викоремлення інтравертного та екстравертного типів релігійної мовленнєвої взаємодії виступає в логічному зв'язку з поділом її на вертикальну та горизонтальну. Таке членування ґрунтується на індикації колосального релігійного досвіду та уявлень про інше, неземне буття.

Екстравертність та інтравертність визначається тим, як у межах тієї чи тієї релігії представлене усвідомлення Бога та спосіб інтеракції з Ним: Бог може розглядатися або як потойбічна абстрактна сила, безособова і недоступна, розчинена у Всесвіті, або як Бог-Особистість, Сутність, яка зацікавлена в комунікації і безпосередньо контролює Всесвіт [1, с. 99]. Коли вертикальний вектор релігійної взаємодії є чітким та зрозумілим, сприймається як аксіома релігійної свідомості та стосунків людини з Богом, то ступінь екстравертності комунікації досягає свого максимального вияву, тобто спрямованості акту спілкування назовні, у релігійний обряд. Інтравертне релігійне спілкування реалізується як практика самопізнання, аскетизм, увага до внутрішнього духовного життя. Дуже часто в межах однієї релігії обидва типи комунікації представлені дуже яскраво і широко, іноді це спричиняє внутрішній конфлікт.

Очевидним є те, що мовленнєва інтеракція в релігії вирізняється символічністю. О. Головльова так пояснює своєрідність релігійних текстів: «Тексти містять знаки (слова, словесні формули, висловлювання), яким у

комунікації віруючих приписують певні трансцендентні властивості – <...> божественне походження, святість чи гріховність, співвіднесення з потойбічними силами» [22, с. 98].

Усі одиниці змісту комунікації функціонують як знак і як символ водночас. Конфігурація комунікативного простору та кожен елемент її наповнення набирають заповітного, утаємниченого, інореального, символічного значення [1, с. 99]. Символи є важливими засобами мовленнєвого акту, насичують простір дискурсу, забезпечують зв'язок духовного та матеріального вимірів. Саме завдяки тому, що мовний знак виступає як символ, релігійна комунікація приймає та зберігає смисли, які відчувають нашарування поколінь, а згодом стають архетипами, ускладнюються і трансформуються – усе це вказує на унікальність феномену релігійної комунікації та його безпрецедентність.

Задля адекватної взаємодії учасників релігійної комунікації необхідна кореляція внутрішнього та зовнішнього контекстів. Проте ці фактори не завжди вдається вдало співставити, внутрішній контекст часто домує. За І. Чорним, зовнішній контекст є уніфікованим, внутрішній – індивідуалізованим: «Така діалектична єдність має ту особливість, що кожен із них (контекстів) прагне витіснити інший і посісти його місце чи спонтанно, чи за допомогою певних засобів» [79, с. 70]. У вирішенні такого конфлікту є міра сприйняття тексту Біблії, а саме усвідомлення та осмислення певних концептів.

Уся площина релігійної комунікації сакралізується, перебуває в опозиції до буденного спілкування. У свою чергу, комунікацію (як акт мовлення, як породження слова) розуміють сакральню, і кожній одиниці змісту надають вагу, яку важко переоцінити («Бо зо слів своїх будеш виправданий, і зо слів своїх будеш засуджений» (Мф. 12:37)). Для сприйняття вірянином мови (як системи знаків) характерне як неконвенціональне розуміння символів, безумовне прийняття, підкреслена шанобливість та благоговіння [1, с. 100]. Ступінь одухотвореності і сакральності простору релігійного комунікування виражається передовсім у ставленні до релігійного тексту, до Святого Письма,

що робить його беззаперечним авторитетом для вірянина, а також дозволяє володіти необмеженим потенціалом прагматичного наміру.

Визначною рисою релігійного спілкування, яка виявляється з особливою яскравістю, є його діалогічність. Усі елементи акту мовлення в межах релігійного дискурсу, прагматична спрямованість та інтенціональність акту мовлення виконують, насамперед, комунікативну функцію. Релігійна комунікація постає безпосереднім утіленням діалогічної сутності релігії, і, напевне, жодна інша форма суспільної свідомості не виражає діалогізм фундаментальною засадою свого функціонування [1, с. 98].

Пласт релігійної мовленнєвої взаємодії є майже неосяжним, а тому гетерогенним, різнорідним. Це пояснюється й тим, що в межах такої комунікації перебувають безліч адресатів і авторів, які, зрозуміло, разюче не схожі один на одного. О. Ніколенко стверджує, що автори біблійних текстів відрізняються освітою, соціальним статусом, стилем оповіді, особистісними якостям: «Серед них є мандруючі проповідники, судді, царі пастухи, поети. Одні книги більш детальні, схожі на наукові трактати, інші відзначаються високою поезією, треті проголошують повчальні істини, четверті сповнені глибокої тривоги за майбутнє тощо» [57, с. 32].

Гетерогенність релігійної комунікації виявляється також в тому, що в її межах наявна досить чітка жанрова та стильова диференціація, і кожен жанр має на меті реалізацію окремого прагматичного наміру. Така стратифікація зумовлює функціонування ряду комунікативних стратегій. А. Арістова говорить про вироблення в межах релігійної комунікації і дискурсу специфічних комунікативних стратегій, зокрема молитовної, висповідальної, закличної, прогностичної, тлумачної тощо, а також про закріплення відповідних моделей поведінки, при цьому для кожної з них (стратегій) притаманний надзвичайно тісний зв'язок вербальної комунікації з невербальною (паралінгвальною і поведінковою) аж до їхньої синкретичної цілісності [1, с. 98].

Отже, релігійна комунікація є надзвичайно складним і різнорідним феноменом людської культури. Вона не лише об'єднує учасників певного релігійного класу, але й включає Вищу Силу, Абсолют до терен взаємодії. Саме тому існує кілька підходів до аналізу релігійної комунікації, що дозволяє досліджувати її особливості, зокрема прагматичний аспект (про що мова детальніше піде в завершальному розділі нашої роботи).

2.2. Специфіка релігійної комунікації в Євангельському тексті

Комунікація є чинником і рушієм створення соціуму: акумулювання сенсів, передача, сприйняття і засвоєння інформації спонукають до узгодження певних дій. Комунікація з'являється там, де народжується повідомлення, що несе загальний сенс та іманентно орієнтоване на того, на кого поширюється і де його засвоюють [21, с. 198].

Релігійне спілкування особлива комунікативна сфера, яка представлена складною, розгалуженою й упорядкованою структурою. Релігійні комунікації, безумовно, відчувають на собі вплив тих умов, у яких вони існують: реагують на соціальні зміни і зрушення, а також вбирають специфічні риси, що знаходять вияв на якійсь території у відповідний хронологічний період.

Якщо трактувати релігійний текст за соціопрагматичною моделлю В. Карасика [34, с. 28], то такий дискурс є статусно-орієнтованим спілкуванням. Комунікація становить особливий простір, на якому відбувається динамічна взаємодія транслятора і адресата. Цей простір покликаний фіксувати норми статусної поведінки, закріплювати у свідомості інтерпретатора категорії, як-от: «добро» / «зло», «канон» / «ересь», «благо» / «гріх»; формувати моральні максими та імперативи, звести ідеї до спільного сенсу, вказати новий вектор духовного й культурного розвитку.

За О. Гавриловим та Є. Гавриловим, релігійне спілкування можна розподілити на дві категорії: особистісно орієнтоване та статусно орієнтоване [21, с. 198]. Особистісно орієнтоване спілкування здебільшого реалізується за

межами публічної сфери, а інколи воно переходить і на рівень побутових комунікацій. Статусно орієнтоване спілкування реалізується переважно в публічній площині, його учасники – групи людей, неоднорідні щодо модальності феноменів духовної реальності. Характер публічної комунікації багато в чому зумовлений тими умовами, у яких адресант посідає особливе місце, тож інколи спостерігаємо частковий синкретизм рис особистісно орієнтованого та статусно орієнтованого спілкування.

Під час з'ясування прагматичної інтенції релігійних текстів важливо звертати увагу на стилістику повідомлюваного, враховувати статус суб'єктів комунікації.

Інколи прагматичний компонент має більшу вагу, ніж його семантичне значення, і автор намагається передати своє ставлення до явища, а не подати інформацію про нього. Дуже часто в тексті Євангелія зустрічаємо одиниці, які своїм прагматичним значенням майже нівелюють деякі інші аспекти значення: *І рече до них: Хто має уші слухати, нехай слухає* (Мк. 4:9) – налаштування аудиторії на особливу увагу, а не подання факту наявності органів слуху; *І озвавшись Петр, каже до Ісуса: Учителю! Добре нам тут бути!* (Мк. 9:5) – бажання висловити задоволення своїм духовним станом, а не, власне, місцем (тут); *Він же рече до нього: В Законі що написано? Як читаєш?* (Лк. 10:26) – спонукання адресата до рефлексії, натяк на необхідність звертатися до парадигм із авторитетного джерела – Закону Божого; *Та, бачивши він, що багато фарисеїв і садукеев приходило до хрещення його, сказав до них: хто остеріг вас, щоб утікали від настаючого гніва? Принесіть же плід достойний покаяння!* (Мф. 3:7-8) – заклик до переосмислення свого життя.

Текст Євангелій відзначається прихованою діалогічністю мови, він заохочує читача до співпереживання, співчуття. Неодноразово, окрім роз'яснення основних ідей, ми знаходимо заклик до дії (*Того часу прийшов Іоанн Хреститель, проповідуючи в пустині Іудейській, і глаголючи: Покайтесь: наближилось бо Царство Небесне* (Мф. 3:1-2); *Ісус же рече йому: іди, віра твоя спасла тебе. І зараз прозрів він, й пішов слідом за Ісусом*

дорогою (Мк. 10:52); Рече ж йому Ісус: остав мертвим ховати своїх мерців, ти ж іди, проповідуй Царство Боже (Лк. 9:60); Вона ж каже: ніхто, Господи. Рече ж їй Ісус: і Я тебе не суджу: йди, і більш не гріши (Ін. 8:11)).

Отже, Євангельський дискурс представляє особливий зразок комунікації, що прагматичною метою має наближення людини до Бога, Христа, утвердження вірян у вірі та благочестивому житті.

2.3. Дослідження текстів Біблії в різних галузях гуманітарної науки

Тексти Біблії вивчають у різних царинах науки, культури, теології. Проте широкою специфічною площиною досліджень, своєрідним складним, багатопрофільним і синкретичним сектором вивчення Священного Письма є біблеїстика.

Біблеїстикою називають міждисциплінарну галузь, яка досліджує Священне Писання з історичного та філологічного аспектів. Основні два напрями, у яких працює біблеїстика, відомі як текстологія (так зв. «lower criticism») та літературний аналіз («higher criticism»). Серед інших виокремлюють біблейську археологію, палеографію, порівняльне релігієзнавство та ін.

Текстологи займаються безпосереднім дослідженням, власне, біблійних текстів (рукописних і друківаних). Метою текстології є встановити аутентичність того чи того фрагменту Біблії або реконструювати певний уривок тексту максимально наближено до оригіналу. Біблейські текстологи вивчають передовсім оригінальний матеріал, аналізують добір лексичних одиниць, класифікують рукописи, досліджують давні виправлення текстів чи описки. По суті, текстологія розглядає оригінальний текст і переклад у компаративному аспекті. А. Сомов зазначає: «<...> знаючи, як влаштований критичний апарат у нових виданнях Біблії та за якими принципами працює сучасна наука при визначенні найбільш імовірного прочитання складного уривка, богословський редактор може робити вибір не наосліп, а за ступенем дійсної ймовірності й

достовірності того чи того прочитання» [70]. Отже, лише застосування чітких критеріїв допоможе уникнути багатьох упереджених чи непродуманих рішень під час перекладу.

Літературний аналіз розглядає історичний аспект появи біблійних текстів та умови їхнього виникнення, складає періодизації, встановлює хронологічний порядок перебігу подій.

І текстологія, і літературний аналіз послуговуються під час досліджень методами та досвідом інших наук, а саме археології, мовознавства, літературознавства, соціології, культурології, етнографії. Надзвичайно тісно біблеїстика співпрацює з класичною філологією, порівняльним та історичним мовознавством, сходознавством (особливо з гебраїстикою). До того ж біблеїстика значно впливала на богословську традицію – насамперед на екзегетику та герменевтику.

Будь-який коректний із наукової точки зору, літературний аналіз бере до уваги дані рукописних джерел, тому літературний і текстологічний аналізи зазвичай узаємопов'язані [13].

На початку ХХ ст. гебраїстика відкриває для себе безцінне джерело даних завдяки розвитку археології (словник В. Баумгартнера, Л. Келера, Л. Когана, А. Мілітарьова). Останні дослідження давньоєврейської мови біблійних текстів проводяться за допомогою комп'ютерних технологій (наприклад, «Werkgroep Informatica» by E. Talstr, що вивчає морфологію та синтаксис єврейської мови; «Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament» by Hrsg. von R. Kittel. Stuttg.), де автори подають богословську термінологію різних традицій іудаїзму та особливості християнства в порівнянні із сучасними йому релігіями; посібник «Grammar of the Old Testament in Greek according to Septuagint» (H. St. J. Thackeray).

Г. Гункель започатковує історико-літературний підхід до вивчення Біблії, досліджуючи її тексти не лише як історичні пам'ятки, але і як твори літератури з відповідними особливостями. Дослідник вбачає недоліки традицій джерелознавства ХІХ ст. (методу аналізу джерел) у тому, що самі джерела, з

яких складалися біблійні книги, розглядалися поза історичною динамікою, а питання про їхнє походження та значення не порушувалося [13]. Поява тенденції аналізу жанрів, історії редагування, спрямовується до методу аналізу жанрових форм, і цей метод стає визначним для біблеїстики більше, ніж на півстоліття. У своїх працях Г. Гункель починає досліджувати «малі єдності», компоненти форми та змісту, композиційну структуру, ритм, художні засоби (стійкі епітети та формули, алітерації), що дозволяє говорити про жанрову класифікацію давньоєврейської літератури (притчі, плачі, гімни, паремії тощо).

Г. Гункель приділяє увагу не просто формальному аспекту досліджень, але визначає умови функціонування, мету вживання тієї чи тієї форми в межах тогочасного суспільства для кожної з «малих єдностей». Пізніше М. Дибеліус такий підхід називає історією форм, і наполягає, що категорія жанру може бути застосована лише для одиниць більшого текстового обсягу.

Основні недоліки методу аналізу жанрових форм зводяться до таких: не можна з упевненістю виділити одиниці тексту, не завжди можливо встановити їхні функції, при такому підході центр ваги в євангельському оповіданні перемістився на ранню громаду, витіснивши на периферію фігуру Христа [13].

Біблейська археологія аналізує Священне Писання крізь призму історичних відкриттів та знахідок. Ця галузь біблеїстики вивчає історичні події, описані в тексті Біблії, досліджує пам'ятки епохи Старого та Нового Заповітів. Окрема сфера біблейської археології палеографія вивчає тексти в автентичному вигляді, тобто такі, що збереглися на пергаменті, шкірі, корі дерев тощо. Видатними палеографами та археологами біблеїстики можна вважати Г. Лейарда, Б. Монфокона, Дж. П. Петере, Ф. Фонкича та ін. Об'єктом палеографії стали відкриті в минулому столітті рукописи Мертвого моря т. зв. «Кумранські рукописи», знайдені в печерах Ваді-Мураббаат, а також в інших печерах іудейської пустелі та в Масаді), саме вони спричинили своєрідну сенсацію в галузі біблейської археології. Пізніше це дало змогу для започаткування нової галузі досліджень – кумраністики.

Порівняльне релігієзнавство виникає в II-й пол. XIX ст. на ґрунті наукових розвідок про різні форми релігійного життя. Першим відомими дослідником такої галузі стає Ю. Велльгаузен. Він зі своїми послідовниками К. Будде, Р. Смендом та Б. Штаде вивчають Писання за допомогою еволюціоністського підходу філософії Гегеля. Е. Зеллін використовує для своїх студіювань П'ятикнижжя Мойсея літературно-критичний аналіз та методи археології. Значних результатів досягає школа історії релігій Б. Дума та А. де Лагарда у 80-х рр. XIX ст., серед порушуваних проблем зв'язок давньоіудейської релігії та християнства, обумовленість християнства іудейським середовищем, дослідження релігії в системі її ідей та цінностей.

У XIX – XX ст. релігієзнавство починає використовувати антропологічний підхід. У. Сміт говорить про релігію, виходячи із загальної ситуації щодо вірувань семітських громад. Його послідовник Дж. Г. Фрейзер проводить дослідження давніх реліктів примітних вірувань інших народів епохи, сучасної подіям Старого Заповіту, згадку про які він міг виявити в текстах.

Історії розвитку релігійних ідей Давнього Ізраїлю в широкому контексті духовної історії Близького Сходу, присвячені роботи У. Олбрайта, М. Франкфорта та ін. У. Олбрайт, зокрема, враховує новітній археологічний матеріал і дає виклад загальної концепції релігійної історії, спирається на досягнення суміжних наук, особливо на дослідження антропології (відмінність між дологічним і логічним типами мислення Л. Леві-Брюля) [13].

Постмодернізм у науковій думці гуманітарної науки (XX – XXI ст.) створює передумови для розвитку герменевтики, яка дозволяє переглянути розуміння контексту: давній контекст для нового читача сприймається абсолютно інакше, ніж у часи його появи. А. Десницький стверджує: «Тлумач не має права очікувати, що текст підтвердить його власні ідеї або богослов'я його громади – текст повинен заговорити сам по собі. Завдання навіть не в тому, щоб зрозуміти текст правильно, а скоріше в тому, щоб зрозуміти його глибоко, творчо, індивідуально [27]. Але, очевидно, такий підхід має кілька

суттєвих недоліків: суб'єктивізм, а іноді відверте свавілля тлумача транслює його особисте уявлення, а не розкриває зміст тексту. Проблемам біблейської герменевтики займалися Я. Веттштейн, І. Ернесті, П. Лепорський, С. Малеванський, Р. Симон, А. Турретіні, Г. Флоровський, А. Франке.

Висновки до другого розділу

Релігійна комунікація є різнобічним і гетерогенним явищем у пласті теорій комунікації, у контексті людської культури загалом.

Мовленнєва взаємодія актантів із релігійним світоглядом володіє рядом специфічних ознак та особливостей: структура комунікації розгортається у двох сферах – горизональній та вертикальній (вертикальна – це спілкування людини з Богом, горизонтальна – спілкування вірян між собою); необхідність узгодження внутрішнього та зовнішнього контекстів; діалогічність (релігійна комунікація постає як вираження діалогічної сутності релігії, заохочує до співпереживання, співчуття, тобто потребує від реципієнта значного рівня вираження емпатії).

Уся площина комунікації сакралізується (особливо в ставленні до Священного Письма) та наділена підкресленою символічністю, оскільки кожен елемент набуває заповітного, утаємниченого значення. Символи виступають важливими засобами мовленнєвого акту, насичують простір комунікації.

Гетерогенність релігійної комунікації зумовлюється наявністю учасників, що відрізняються за віком, життєвим досвідом, освітою, соціальним статусом, національністю тощо, а також досить розлогою стратифікацією комунікативних стратегій та стилів спілкування. Релігійне спілкування здебільшого статусно орієнтоване, проте представлений також особистісно орієнтований дискурс.

Релігійна комунікація завжди наділена прагматичною метою, а інколи прагматичний компонент має більшу вагу, ніж семантичне значення висловлювання.

Серед усього пласту релігійних мовленнєвих стосунків особливе місце посідає Євангельський дискурс. Основою прагматичною настановою цього унікального зразка комунікації є наближення людини до Бога, Христа, утвердження вірян у благочестивому житті.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ ПРАГМАТИКИ В ТЕКСТІ ЄВАНГЕЛІЯ

3.1. Функціональні та стилістичні особливості засобів прагматики в тексті Євангелія

Євангельський текст містить велику кількість засобів прагматики, і потрібно правильно розуміти особливі структурні утворення, метою яких є передача основного змісту повідомлення, а також суб'єктивно-оцінне ставлення того, хто говорить, до предмета думки [2, с. 13].

Головним дискурсом у тексті Євангелія є проповідь. Проповідь становить особливий жанр промови, який висвітлює важливі релігійні (часто переосмислені) ідеї. Дослідження цього неординарного явища дає можливість простежити історичні процеси, що відбуваються в суспільстві та залишають слід у релігійно-церковному житті [49, с. 115]. Релігійному дискурсу притаманний високий рівень емпатії: «досягнення емпатійної взаємодії передбачає вміння поставити себе на місце комунікативного партнера, це є запорукою успішного спілкування й ключем до оптимальних стосунків із людьми, <...> психологічна реальність детермінована толерантністю комунікативних інтеракцій, що передбачає вміння релевантно увійти до феноменологічного поля іншої людини, всередину її особистого світу значень» [76, с. 286].

Важливим складником прагматичного аспекту релігійної комунікації є пресупозиція. Н. Петрушова зазначає, що «широке коло проблем прагмалінгвістики не обмежується дослідженням відносин, у які вступають мовний знак і його інтерпретатори – адресат і адресант, а також вивчення впливу контексту і фонових знань на комунікантів, шляху реалізації інтенцій мовця у мовленнєвих актах тощо» [62, с. 88]. Дослідниця особливу увагу приділяє пресупозиції, під якою мають на увазі твердження про існування і єдність об'єктів – важливий семантичний складник речення. Пресупозиції є

комунікативно значущими частинами синтаксичної структури, що дозволяє розглядати семантичні властивості різних елементів речення, які виокремлюють у процесі актуального членування. Пресупозиційний аспект мовленнєвого акту виступає системою умов, які мають бути дотримані для того, щоб цей комунікативний акт відбувся. Такими умовами є, наприклад, те, що учасники комунікації розуміють один одного, знають мову, не хворі, не жартують тощо [62, с. 90]. Розуміння ролі пресупозицій в сакральних текстах дає можливість говорити про широкий простір для здійснення прагматичного конструктивного впливу.

Реалізація прагматичної мети в релігійних текстах відбувається на всіх мовних рівнях: релігійно-християнські лексеми актуалізують увесь семантичний набір традиційного ядра («доброта», «допомога», «повага», «захист» та ін.), особливо якщо такі лексичні одиниці входять до складу фразеологізованих конструкцій [16, с. 73]. Найбільший прагматичний потенціал закладено на рівні стилістичних фігур і засобів синтаксису, вони посилюють значення висловлюваного, підкреслюють власне ставлення автора, у такий спосіб продуценти мовлення фокусують увагу на його темі мовлення, увиразнюють незаперечність висловленої автором думки, надають емоційної виразності висловлюванню [47, с. 12]. Синтаксичні форми значно збільшують прагматичний потенціал висловлень порівняно з рівнем, досягнутим лексичними значеннями елементів, які наповнюють ці синтаксичні форми [12, с. 3].

3.2. Метафора

Метафора виявляє когнітивні процеси людини, ґрунтується на суб'єктивному досвіді окремої особистості чи суспільства загалом, і саме тому більшість елементів системи цінностей чи уявлень людства упорядковано через посередництво метафор. Метафора намагається провести паралелі та викликати

асоціації між різними системами уявлень – такою мірою виявляється зв'язок між мовою та свідомістю.

Людина мислить концептуально, іноді навіть не усвідомлюючи цього, а метафора є свідомим порушенням процесу раціонального мислення. Саме тому Г. Шиманович надає їй визначення «когнітивного феномену, могутнього інструменту мислення, фундаментального прийому пізнання та концептуалізації дійсності, який за своєю природою – не мовне, а концептуальне явище» [81, с. 36].

Цей троп визначає когнітивні процеси, при цьому концепти, сформульовані на довербальному рівні, мають високий ступінь універсальності в рамках культурної картини світу [60, с. 122]. Можливість поєднання концептів задля синтезу нового значення надає метафорі статусу основного засобу мовленнєвої діяльності.

У Євангельському тексті метафора представлена. Н. Кобріна наголошує, що «мовлення людини завжди пов'язане з когніцією, ментальною діяльністю і когнітивні процеси та механізми повинні відбиватися в мовленні на всіх рівнях» [38, с. 203].

У релігійному тексті метафора базується на сукупності образів, що є конструктивним способом пізнання трансцендентного. Застосування принципів концептуальної метафори до біблейських текстів ефективно й актуально. Саме цей троп яскраво підкреслює розуміння процесів, які відбуваються у внутрішньому світі людини. В Євангелії від Іоанна знаходимо таку конструкцію: *В останній же великий день Свята став Ісус, та й покликнув, глаголючи: Коли хто жаждує, нехай прийде до Мене, та й п'є. Хто вірує в Мене, як рече Писання, ріки води живої з черева його потечуть* (Ін. 7:37-38). Тут спостерігаємо популяризаторську функцію, оскільки для непідготовленого реципієнта автор передає метафорику слів Ісуса через доступні реалії, аби показати складне явище: *ріки води живої з черева його потечуть*. Послідовники Христа, які виконуватимуть заповіді, будуть мати особливий духовний стан, гармонію, спокій і зможуть передавати досвід, виражений у

концепті «жива вода». Саме тому в навеленому уривку сказано про спраглих, але бажання напитися тут знову ж таки метафоризоване, референтом виступає «гостра духовна потреба», уподібнена необхідністю і суттю явища до спраги.

Автори-евангелісти послуговувалися метафоричними концептами, актуальними для тогочасної аудиторії. І. Павлова стверджує, що мовні метафори в проповідях регулярно відтворюються в типових асоціативних зв'язках [61, с. 105]. У проповіді Христа вкладено ці універсальні концепти, доступні для усвідомлення й розуміння адресатом навіть на інтуїтивному рівні. Такими концептами є «жнва», «робітники» (тут – жнці), «сіль», «вівця», «світло» / «темрява», «камінь» (синонім до твердості, рішучості, непохитності), «вино», «зелене» / «сухе» дерево: Так, в Мк. 12:10-11 Христос уподібнює Себе до каменя: *Чи ви не читали в Писанні: Камінь, що його будівничі відкинули, той наріжним став каменем! Від Господа сталося це, і дивне воно в очах наших;* в Лк. 23:31 – до зеленого (тобто живого) дерева: *Бо коли таке роблять зеленому дереву, то що буде сухому?;* в Ін. 15:1 – до виноградного пагону: *Я правдива Виноградина, а Отець Мій Виноградар.*

Ісуса названо Агнцем, Пастирем, Дверима, Сіячем: *Наступного дня Іван бачить Ісуса, що до нього йде, та й каже: Оце Агнець Божий, що на Себе гріх світу бере!* (Ін. 1:29); *Я Пастир Добрий, і знаю Своїх, і Свої Мене знають* (Ін. 10:14); *Я Двері: коли через Мене хто ввійде, спасеться, і той ввійде та вийде, і пасовисько знайде* (Ін. 10:9); *Слухайте, вийшов Сіяч ось, щоб сіяти. Сіяч сіє слово* (Мк. 4:3 та Мк. 4:14).

Христос Своє вчення порівнює з вином: *І ніхто не вливає вина молодого в старі бурдюки, а то попориває вино молоде бурдюки, і вино розіллється, і бурдюки пропадуть. Але треба вливати вино молоде до нових бурдюків* (Лк. 5:37-38); проповідь – із хлібом, народ Ізраїлю – з дітьми: *Він їй сказав: Дай, щоб перше наїлися діти, не годиться бо хліб забирати в дітей* (Мк. 7:27); прийняття вчення Христового і хрещення – з народженням: *Ісус відповів і до нього сказав: Поправді, поправді кажу Я тобі: Коли хто не народиться згори, то не може побачити Божого Царства. Никодим Йому каже: Як може*

людина родитися, бувши старою? Хіба може вона ввійти до утроби своїй матері знову й родитись? Ісус відповів: Поправді, поправді кажу Я тобі: Коли хто не родиться з води й Духа, той не може ввійти в Царство Боже (Ін. 3:3-5); хворобу – з путами: Чи ж цю дочку Авраамову, яку сатана був зв'язав вісімнадцять ось років, не належить звільнити її суботнього дня від цих пут? (Лк. 13:16).

У наступному уривку спостерігаємо взаємопов'язані концепти: «жнива» – «робітники». *Поглядаючи ж на людей, жалкував над ними, що були потомлені й розпорошені, як вівці без пастиря. Рече тоді ученикам Своім: Жнива багато, робітника ж мало. Просить Господа жнива, щоб вислав женців на жниво Своє (Ін. 9:36-38).* Віряни метафорично уподібнюються до поля, яке потрібно обробляти, щоб отримати плід, а під робітниками-женцями автор розуміє апостолів і наступних проповідників, що будуть поширювати Слово Боже, ніби виходячи на жнива душ людських, чекаючи зростання чеснот. Особливою прагматичною силою наділений заклик до молитви (*просить Господа жнива*), щоб була можливість чути слово про Христа, щоб Бог послав таких проповідників, які роз'яснять суть Євангелія – таким чином автор змушує аудиторію відчувати свою причетність до сказаного.

Частотними є конструкції з метафорами, які містять концепти «сіль», «світло»: *Ви сіль землі; коли ж сіль звітріє, то чим солити? Ні на що не годиться тоді вона, тільки щоб викинути геть і щоб топтали її люди. Ви світло світу. Не може город сховатися, стоячи на горі; і, засвітивши свічку, не ставлять під посудину, а на свічнику; то й світить вона всім, хто в хаті, так нехай сяє світло ваше перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла, й прославляли Отця вашого, Який на небі (Мф. 5:13-16).* У часи створення Євангелія основним консервантом була сіль, що зберігала речовини від псування. Метафора *сіль землі* виконує зображальну функцію, говорячи адресату, що він має слідуванням ідеям Ісуса і прикладом добродісного життя оберігати землю від псування гріхом і аморальністю, бути *світлом світу*, тобто бути покликаним своїми гідними діями свідчити про славу свого Отця – Бога. Прагматичним призначенням тут автор вбачає донесення ідеї щирості віри,

виконання заповідей і великої відповідальності християн перед Богом та іншими людьми. Як бачимо, євангелісти постійно вживають слова-репрезентати, що вводять до тексту елементи метафоричного концепту, а висловлювання тісно пов'язані з концептуальними метафорами. Усвідомлення цього факту змушує переглянути інтерпретацію окремих слів і виразів, дослідити їх у культурологічному аспекті, вивчити способи передачі метафори.

Дуже часто безпосередні адресати не розуміли тієї чи тієї метафори, тому в тексті Євангелія трапляються вказівки на те, що образ (концепт) має сприйматися не буквально: *А учні Його, перейшовши на той бік, забули взяти хліба. Ісус же промовив до них: Стережіться уважливо фарисейської та саддукейської розчини! Вони ж міркували собі й говорили: Ми ж хлібів не взяли. А Ісус, знавши те, запитав, <...> Як ви не розумієте, що Я не про хліб вам сказав? (Мф. 16:5,6,8,10); І обізвались юдеї й сказали Йому: Яке нам знамено покажеш, що Ти можеш робити таке? Ісус відповів і промовив до них: Зруйнують цей храм, і за три дні Я поставлю його! Відказали ж юдеї: Сорок шість літ будувався цей храм, а Ти за три дні поставиши його? А Він говорив про храм тіла Свого (Ін. 2:18-21).*

Особливим нагромадженням потужних і яскравих метафор відзначається наступний фрагмент Євангельського тексту: *І рече їм Ісус: Чи можуть весільні синове сумувати, поки з ними Жених? Прийдуть же дні, що візьмуть од них Жениха, тоді й поститимуть. Ніхто не пришиває шматка нового сукна до старої одяжини, бо відодреться його латка від одяжини, й дірка буде гірша. І не наливають нового вина у старі міхи, а то міхи прорвуться, і вино витече, й міхи пропадуть; а наливають нове вино в міхи нові, то й буде все ціле (Мф. 9:15-17).* У релігійному тексті метафора базується на сукупності образів, Апелюючи до когнітивних можливостей адресата, автор використовує аналогії з об'єктивним світом, зокрема до звичайних явищ приготування вина і ремонтування одягу. Такі метафори існують у свідомості людини як певні схеми, і тому через такі схеми доноситься ідея сприйняття нового й модифікації старих поглядів (*не пришиває шматка нового сукна до старої одяжини; не*

наливають нового вина у старі міхи) з прагматичною метою вплинути на аудиторію, запевнити її в необхідності усвідомлення якісно модернізованого вчення. Метафора *Чи можуть весільні синове сумувати, поки з ними Жених?* вказує на модель поведінки людини на весіллі, що є особливо яскравим засобом вираження в національно-ритуальному контексті. Метафоризується стан вірянина як гостя на весіллі, а Христа як Жениха, тобто джерела радості й піднесеного стану почуттів для послідовників Євангельського вчення. Яскравою прагматичною силою є метафора, яка складається з трьох референтів: «дорога», «істина», «життя» (*Рече йому Ісус: Я Дорога, і Істина, і Життя: ніхто не приходить до Отця, як тільки Мною* (Ін. 14:6)). Зрозуміло, що до Царства Божого є шлях, і лише в Христі правильна *дорога*, яка веде до *істини*, дає *життя* вічне, а фізичний світ не зможе *завадити прийти до Отця*.

Отже, метафора є одним з найбільш уживаних засобів прагматики в тексті Євангелія. Використання метафори автором задля досягнення прагматичної мети завжди завершується комунікативним успіхом.

3.3. Хіазм

У науковому обігу термін «хіазм» здебільшого уживають на позначення стилістичної фігури, тропа із синтаксичним паралелізмом (за умови наявності в другій частині фрази зворотного порядку слів). Хіазм ґрунтується на взаємозаміні синтаксичних позицій (синтаксичних функцій) між компонентами предикативних частин, однак описуване явище не можна розглядати лише на синтаксичному рівні, оскільки «хіазм є не тільки стилістичною фігурою: доречно вважати його конвенцією, трансформацією, що поєднує в собі синтаксичний паралелізм, перестановку за принципом дзеркальної симетрії, лексичний повтор і антитезу» [43, с. 100].

Ключові слова в структурі хіазму можуть перебувати в синонімічному чи антитезному зв'язку щодо фокусу висловлювання. Смісловий центр з'єднує

елементи, він є своєрідним переходом, наділений концептуально важливим значенням.

Ю. Скребньов розширює межі розуміння такої фігури, вказуючи на ширший простір її репрезентації: «Хіазм утворюється перехрещуванням зі зміною позицій повторних компонентів у двох суміжних текстах» [69, с. 431]. Його думка у чомусь суголосна із дослідженнями професора-теолога і філолога східних мов І. Івлієва, який указував на хіастичну структуру Євангелія від Іоанна (та Євангелія загалом) не на рівні окремих одиниць, а в композиції всього масиву тексту [32].

Крім того, як зазначає Е. Береговська, хіазм є «категорією загальноестетичною, яка втілює вічне прагнення людини до гармонії, до симетрії» [12, с. 236]. Н. Гуйванюк говорить про хіазм як про трансформаційну елокутивну структуру, що має своїм завданням створити певний естетичний вплив на читача» [25, с. 440].

О. Грабовецька вважає, що хіазм – це фігура експресивного синтаксису, яка виникає в результаті «одночасного використання двох синтаксичних прийомів – інверсії та паралелізму» [23, с. 76].

Реалізація хіастичних моделей своєю прагматичною метою вбачає підсилення емпатичності, напруженості сказаного, додаткових акцентів, виявлення прихованих смислів, натяків.

Священик і професор-біблеїст Дж. Брек хіастичні фігури класифікує як засіб рубрикації композиції та один із факторів «концентричного розгортання» сюжету [18, с. 273]. Ідеї Дж. Брека були сприйняті багатьма сучасними науковцями, і саме вони підштовхнули до того, аби певний смисловий центр міг підкреслити головну суть, яку автор намагається передати адресату, і в цьому вбачаємо неабиякий прагматичний потенціал.

Г. Завершинський говорить про хіазм, наголошуючи на культурному, історичному й, власне, релігійному контексті. Він вказує на те, що єврейські, а пізніше – християнські автори широко послуговувалися конструкціями з хіазмами, а інколи цілий масив тексту мав хіастичну структуру. Така

організація мовлення не була виправдана лише художньою цінністю, естетичним чинником, не мала принципову важливість. Але ж хіазмічна побудова зумовлювалася природньою потребою та особливостями тогочасної комунікації: практика конспектування була не досить поширена через неосвіченість верств населення, проте люди, слухаючи проповіді, повторювали їх в унісон (як досі практикується в школах із вивчення Корану в ісламських країнах), а паралелізми, як і хіазмічна структура, полегшували запам'ятовування. До того ж тематичний паралелізм сприяв антифонній декламації, що була важливим елементом в іудейському богослужінні та ранньохристиянській літургійній практиці [цит. за 78].

Щодо стародавньої писемності, то вона не мала структурного поділу на глави, параграфи, пункти тощо (поділ на глави і вірші в Новому Заповіті зроблено лише в XII і XVI ст. відповідно, саме тому автори мали реалізувати композиційне оформлення своїх праць в інший спосіб, і одним із них стало обрамлення тексту в сувору хіазмічну структуру.

Г. Завершинський називає хіазм «технологією вкладення» або «технологією включення»: обрамлення літературного фрагмента на початку і в кінці однаковими ключовими термінами або темами; наголошує на фактичному значенні хіастичних і подібних до них риторичних форм для біблійних авторів і для їхніх читачів [78]. Прагматичне значення такого концентричного паралелізму богослов вбачає в передачі внутрішньої напруги через повторення і дублювання ключових концептів, а також мотивацію до можливості зосередити увагу реципієнта на самій суті ідейного задуму.

Слід зауважити, що в євангельському тексті хіазм є чимось більшим, ніж синтаксичною чи риторичною особливістю. Давньогрецька освітня система, перенесена і до латинського світу, давала можливість вчити алфавіт від початку до кінця, потім – від кінця до початку, від початку чи кінця до середини. Аналізуванню текстів діти займалися так само – знаходили і заглиблювалися в паралелізм та хіастичні форми. Власне тому античні автори використовували

хіазми майже інстинктивно, а їхня структура була досить непостійною і характеризувалася значною варіативністю.

Хіазм у Новому Заповіті, на думку Н. Лунда, генезою має Старий Заповіт (як зазначалося вище, наявність хіастичних структур в уривках Старого Заповіту завдячує саме літургійному вживанню хіазму в іудейських общинах) [88, с. 205]. Сучасні науковці у сфері біблеїстики приділяють значну увагу дослідженню хіазмів та хіастичних структур, виявлених серед багатьох уривків і в окремих та значних за обсягом розділах.

Основою хіазму в євангельському тексті вважають зворотній біколон (колоном є «напіврядок»), відповідно, два паралельних колони утворюють біколон, або двовірш): *«Любов від Бога, <...> оскільки Бог є любов»* (Ін. 4:7-8).

Хіазми надають додаткової етичної та семантичної цінності висловлюванню, гіперболізують емоційність та експресію тексту, підкреслюючи гостроту несподіваності або паралельності понять, контраст, антитезність, певну системність. Наприклад: *Отже всякий, хто Мене визнаватиме перед людьми, того і Я визнаватиму перед Отцем Моїм, Який на небі* (Мф. 10:32) – тут хіазм увиразнює спонукування аудиторії до почуття відповідальності, що і прагматичним задумом.

Хіазми мають широку площину репрезентацій і найчастіше формально виражені конструкціями, із компонентами яких відбувається обмін: *Яко ж знає Мене Отець, так і Я знаю Отця, і душу Мою кладу за вівці* (Ін. 10:15). Цей хіазм несе потужну елокутивну силу, вказуючи на абсолютну єдність Отця та Сина, а значить, реципієнт повинен досягнути таємниці спасіння (*і душу Мою кладу за вівці*). Наведені нижче *І все Моє Твоє, і Твоє Моє, і Я прославив Ся в них* (Ін. 17:10); *Бо Син Людський прийшов не на те, щоб служили Йому, але щоб послужити, і душу Свою дати на викуп за багатьох* (Мк. 10:43-45); *Я Пастир Добрий, і знаю Своїх, і Свої Мене знають* (Ін. 10:14) завдяки хіазму набувають образності та динамізму.

Окрім того, хіазми можуть виражати апелятивне значення: *І рече до них: Субота ради чоловіка постала, не чоловік задля суботи* (Мк. 2:27). Таке

вербальне вираження промови з хіазмічною структурою реалізує прагматичний задум, тобто викликає зацікавленість аудиторії, спонукає до вирішення поставлених проблемних питань, їх переосмислення, указує на неправильність фарисейської інтерпретації цієї заповіді, та покликане змінити формалістичне ставлення до явищ.

У наступному прикладі спостерігаємо типову структуру хіазму, яка полягає в перехресній взаємозаміні фрагментів у паралельних рядках: *Хто б знайшов душу свою, погубить її; а хто б згубив душу свою задля мене, знайде її* (Мф. 10:39). Прагматична мета (тут, по суті, дидактична функція проповіді) щодо засудження надмірного комфорту і розкоші (*знайшов душу*), надмірного піклування про тіло (плоть), які не дозволяють продуктивно працювати над собою, боротися з вадами, а тим паче розвиватися духовно, йдучи шляхом Христового вчення, реалізується саме через особливе повторення важливої концептуальної думки в структурі хіазму. «Дзеркальність» хіазму розкриває прагматичний натяк на те, що пріоритети в житті мають бути розставлені належним чином, а також є алюзією до образу несення власного хреста; це нагадування про те, що життя християнина не може обмежуватися лише вірою, але має бути щоденною працею, чим виявляється справжня любов до Бога. Слід зазначити, наведений уривок має підкреслено повчальний характер, він суголосокий із бажаним прагматичним ефектом.

Доречним буде зіставити два наступних уривки, оскільки вони за ідейним фокусом фігури є досить схожими: *Але як ти будеш запрошений, то приходь, і сідай на останньому місці, щоб той, хто покликав тебе, підійшов і сказав тобі: Приятелю, сідай вище! Тоді буде честь тобі перед покликаними з тобою. Хто бо підноситься, буде впокорений, а хто впокоряється – той піднесеться* (Лк. 14:10-11) та *Отак будуть останні першими, а перші останніми!* (Мф. 20:16).

Узаємозаміна субстантивованих прикметників і рівнозначний «обмін» синтаксичних функцій ніби вказує на таку ж природню та неочікувану заміну ролей і статусу людини в типових або ж нетипових соціальних ситуаціях.

Перший уривок більше схожий на буденну пораду щодо того, як краще поводитися на публічних святах і заходах. Але ж Євангеліє не може містити таких очевидних і примітивних настанов, треба зазначити контекст: Христос у гостях у фарисея порушує питання про те, чи можна зцілювати в суботу, але старійшини відповідають мовчанням, що свідчить про неправильний напрямок духовного розвитку, примітивність і жорстокість. На думку фарисеїв, виконанням формальних приписів вони досягли апогею духовності, себто вони є першими; Христос же попереджає, що в такій сліпоті полягає небезпека і що оцінка людська, сповнена марнославства та нещирості, й оцінка Божа часто різняться, людські нагороди є ніщо в очах Господа, Дух Божий зважає не на зовнішні дії, а на наміри серця. Недарма подаємо контекст історії доволі розлого, оскільки тільки в такий спосіб можна зрозуміти, у чому полягала прагматична мета – вказівка на нові духовні орієнтири. Прагматичний вектор, очевидно, був спрямований також і на фарисеїв, оскільки вони були освічені люди; і саме для них міг бути призначений такий тактовний і майже невідчутний докір, незрозумілий пересічним людям. Для пізнішого читача сенс трохи трансформується, але йдеться теж про усвідомлення себе і про те, що основною передумовою винагороди від Бога стає смирення. Прагматичний ефект має бути спрямований на важливе уточнення: християнство не полягає в пасивній бездіяльності чи самоприниженні, але потребує якості, що є атрибутом харизматичної особистості (*χάρισμα* з грецької – «Божий дар», «милість») – мужності бачити вади і боротися з ними, вміння говорити правду собі, відсутність марної пихи і бажання догодити комусь заради визнання.

Так, хіазмові властива складна структура, що включає когнітивний, культурний, комунікативний та ін. компоненти. Він є більше, ніж просто фігурою стилістики, а його використання в релігійних текстах обумовлено не лише бажанням досягти поставленої мети, але також історичними чинниками. Хіазм в Євангеліє відзначається значним прагматичним потенціалом.

3.4. Повтор, тавтологія, плеоназм та полісиндетон

Мовленнєві повтори відображають підсвідому психологічну потребу накопичення знань та досвіду людини, розкривають денотативне значення, звертаючись до законів буття (коливання, циклічності, ритмічності), які пов'язані з повторюваністю, тобто апелюють до певних образів і архетипів мислення.

Наявність повтору ключових концептів в актах комунікації (національного дискурсу, дискурсу соціального про шарку тощо) допомагає закріпити в свідомості певні архетипи, тим самим створюючи набір символів (естетичних, смислових) та ключових концептів у межах не лише того чи того дискурсу, а цілого культурного шару. Часто це стає основою для появи символів культури, паремій та фразеологізмів, стійких виразів (слід наголосити, що Євангеліє є одним із найбільш продуктивних джерел народження таких одиниць), які виокремлюють і увиразнюють необхідну ідею чи підтримують лейтмотив.

Свідоме нагромадження схожих, подібних або навіть аналогічних елементів (лексем, частин слова, словосполучень чи просто звуків) сприяє досягненню особливого прагматичного й експресивного ефекту. Такі одиниці можуть розміщуватися в різній послідовності, але вони обов'язково формально взаємозалежні й пов'язані між собою.

Повтори вважаємо необхідним засобом зв'язності тексту, показником його семантико-логічної єдності й синтаксичної цілісності.

У Євангелії досить часто знаходить вияв когезія, яка вказує на континуум компонентів, їх логічну впорядкованість та двобічну залежність і взаємнеобхідність. Через повторювані слова встановлюється асоціативний зв'язок між різними предметами зображення, пов'язаними також і тематично [37, с. 72].

Повтор становить собою механізм посилення впливу, гіперболізує, передає емоційний стан мовця, допомагає транслювати експресивність

повідомлення, підтримує структуру тексту, зберігаючи його композиційну цілісність, передає модальність, сприяє кращому розумінню ідеї тексту, надає відчуття ритмічності, нагнітання, напруження чи підготовки до сприйняття кульмінації повідомлення, створює систему, за якої окремі частини сприймаються як єдність. Цей стилістичний засіб також є структурним складником лейтмотивів – ключових понять і символів, які спонукають до інтерпретації та пошуку асоціацій, що змушує реципієнта активно взаємодіяти з автором. Лейтмотив дублюється, набуваючи нових відтінків і варіативності. Таким чином, лейтмотиви та їхні варіації сприяють глибинному створенню сутнісного сенсу і надійному розумінню цього сенсу [64]. Найголовнішими лейтмотивами в Євангелії виступають концепти «спокутна жертва Христа», «спасіння», «віра», «добродесність» тощо.

Одним із видів повтору, поширених у Євангелії, є анафора – повтор ключових слів на початку структурних елементів, тобто єдинопочаток. Анафора зв'язує між собою структурні елементи тексту, а також прискорює розвиток думки автора, надає тексту особливої ритмізованості та динамічності.

Зазвичай у межах однієї проповіді розкривається кілька підтем, і повтор налаштовує аудиторію на перехід до іншої підтеми, сприйняття нової інформації. Слухач / читач має можливість підготуватися до отримання іншої ідеї. У 5-й главі Євангелія від Матфея кожна окрема мікротема починається синтаксичною одиницею *Я ж вам глаголю*, що вказує на джерело фрази – Христа, а значить, посилює авторитетність сказаного, привертаючи увагу і набуваючи більшого значення: *Я ж вам глаголю: Хто сердиться на брата свого без причини, на того буде суд* (Мф. 5:22); *Я ж вам глаголю: Хто спогляне на жінку жадібним оком, той уже вчинив перелюб із нею в серці своїм* (Мф. 5:28); *Я ж вам глаголю: Не кляніться зовсім: ні небом, бо воно престол Божий; ні землею, бо вона підніжок ніг Його; ні Єрусалимом, бо се город Великого Царя* (Мф. 5:34-35); *Я ж вам глаголю: Не противтись лихому, а хто вдарить тебе у праву щоку твою, повернись до нього й другою* (Мф. 5:39); *Я ж вам глаголю: Любіть ворогів ваших, благословляйте, хто клене вас, робіть добро,*

хто ненавидить вас, і моліться за тих, що ображають вас і гонять вас (Мф. 5:44), а також Поправді, поправді кажу Вам: Хто вірує в Мене, життя вічне той має (Ін. 6:47); Як говорить неправду, то говорить зо свого, бо він неправдомовець і батько неправді (Ін. 8:44). Особливим синтаксичним повтором є уточнювальний повтор: *Я Пастир добрий: пастир добрий душу свою кладе за вівці.* У першій частині безсполучникового речення вводиться поняття *Пастир добрий*, а в другій – спостерігаємо уточнення-тавтологію, що говорить про атрибути поняття.

Повтор може бути дистантним, він дозволяє не втратити логічну послідовність: *Наймит же й хто не Пастир, що не його вівці бачить вовка йдучого, та й кидає вівці, та й утікає; а вовк хапа їх, і розсипає вівці. Наймит же втікає, бо він наймит, і не журиється про вівці (Ін. 10:11-13).* Автор робить кілька акцентів, подаючи концепти «Пастир», «вовк», «наймит», «вівці». Особливим завданням є демонстрація наявності одного справжнього Учителя – Пастира духовного стада, який має захистити і врятувати його од вовка (зла, диявола), а інші ж (тобто лжевчителі) не здатні до виконання таких функцій, тому й називаються наймитами. У реченні *Наймит же втікає, бо він наймит, і не журиється про вівці* йдеться не про об'єктивне явище дійсності, а про атрибутивний показник внутрішньої детермінації.

Яскравим прикладом повтору є заповіді блаженств: *Побачивши ж народ, зійшов на гору, і, як сів, приступили до Нього ученики Його; і відкрив Він уста Свої, і навчав їх, глаголючи: Блаженні вбогі духом, бо їх Царство Небесне. Блаженні сумні, бо такі втішаться. Блаженні тихі, бо такі осягнуть землю. Блаженні голодні й жадні правди, бо такі наситяться. Блаженні милостиві, бо такі будуть помилувані. Блаженні чисті серцем, бо такі побачать Бога. Блаженні миротворці, бо такі синами Божими зватимуться. Блаженні, кого гонять за правду, бо їх Царство Небесне. Блаженні ви, коли вас безчеститимуть, та гонитимуть, та казатимуть на вас усяке лихе слово не по правді, ради Мене (Мф. 5:1-11).* Євангеліє структурно поділене на вірші, таку конструкцію можемо розглядати як анафору; кожен

рядок починається субстантивованим прикметником *блаженний*, який у цьому контексті означає *щасливий*. Повторювані словоформи увиразнюють особливий логічний наголос, надають надзвичайної експресивності тексту.

Вживання повторів іноді дозволяє створювати гру смислів задля реалізації прагматичної мети: *Відказала та служба: Чоловік ще ніколи так не промовляв, як Оцеї Чоловік...* (Ін. 7:46). Тут відмінність звичайної людини («чоловіка») від Людини (Боголюдини Христа) передається як через контекст, так і графічно.

Плеоназм являє собою, на відміну від повтору, не дублювання, а надлишковість засобів, які необхідні для забезпечення суті та передачі змісту повідомлення. Часто прагматичною метою вживання плеоназму є транслювання ідеї з підкресленням її глибини, емфатичного наголошення, а для досягнення перлюкутивного ефекту автор повинен використовувати плеоназм так, щоб був дотриманий певний стандарт (задля уникнення плеоназму як мовленнєвої помилки), що реалізовує задум мовця. На думку О. Селіванової, плеоназм є виявом закону мовної надмірності, яким керуються всі прояви граматичного й семантичного узгодження, множинне заперечення, мовна синонімія, повтори тощо [67, с. 466]. Плеоназмом, своєрідним семантичним повтором, можна вважати такий фрагмент: *Бог бо заповідав, глаголючи: Поважай батька твого й матір, і: Хто лає батька або матір, помре смертю* (Мф. 15:4). Плеоназм створює стилістичну алогічність фрази, за якою криється зміст «назавжди помре», плеоназм «*помре смертю*» (смерть являє собою константне явище, кінцевий стан, а значення плеоназму полягає в тому, що слід мати на увазі воскресіння померлих, яке в релігійній картині світу є безперечним).

Одним із різновидів плеоназму є тавтологія. Під тавтологією прийнято розуміти повтор чи дублювання однокоренових слів або слів з аналогічною чи подібною семантикою. *Від днів же Іоана Хрестителя й досі Царство Небесне здобувається силою, і ті, хто вживає зусилля, досягають його* (Мф. 11:12). Однокореневі лексеми вжито для того, щоб наголосити на необхідній стійкості

вірянину, попереджаючи його про нелегкий шлях. Прагматичним викликом є ніби питання про те, чи готовий слухач прийняти віру, а якщо готовий прийняти, чи згоден пройти складний шлях – шлях постійного напруження уваги і концентрації духовної сили, виправлення низьких недоліків, зіткнення із зовнішніми викликами та спокусами, водночас і внутрішньої боротьби. Автор, який усвідомлює свій прагматичний намір, обіцяє нагороду за вічну боротьбу християнина (вказує і на те, що вона відбувається від часів Іоанна Хрестителя ще як старозаповітного пророка, і Предтечі Христа), тим реалізуючи мету комунікації – мотивацію до дії.

Інколи вживаються спільнокореневі слова, які належать до різних частин мови (у конкретному випадку підкреслює реальність та гарантію здійснення як процесу, так і явища: *Ісус же йому відказав: Щодо того твого коли можеш, то тому, хто вірує, все можливе!* (Мк. 9:23). Ця тавтологія в устах Христа запевнює віру Бога в людину, робить акцент та беззаперечній можливості, реалізації усього потенціалу того, хто вірить, а також підкреслює важливість кожної людини як цінності.

Полісиндетон, що ґрунтується на свідомому нагромадженні сполучників, безперечно, посилює прагматичний вплив мовлення на адресата. Багатосполучниковість слугує засобом рематизації, виокремлення найбільш важливої з позиції відправника частини інформації [48, с. 303]. Надмірність сполучників дозволяє експресивізувати думку, передати палітру емоційних станів, продемонструвати позицію чи зазначити модальність, підкреслити важливі елементи змісту, а також дублювання сполучників підкреслює єдність думки: *І багато людей ішло за Ним і з Галілеї, і з Десятимістя, і з Єрусалиму, і з Юдеї, і з Зайордання* (Мф. 4:25); *Поправді ж кажу вам: доки небо й земля не минеться, ані йота єдина, ані жаден значок із Закону не минеться, аж поки не збудеться все* (Мф. 5:18); *Передав Мені все Мій Отець. І Сина не знає ніхто, крім Отця, і Отця не знає ніхто, окрім Сина, та кому Син захоче відкрити. Прийдіть до Мене, усі струджені та обтяжені, і Я вас заспокою! Візьміть на себе ярмо Моє, і навчіться від Мене, бо Я тихий і серцем покірливий, і знайдете*

спокій душам своїм. Бо ж ярмо Моє любе, а тягар Мій легкий! (Мф. 11:26-30). Останній уривок складається з кількох речень, проте є одним змістовим цілим, єдність якого структурно підтримує значна кількість сполучників. У цьому фрагменті сполучники створюють також ефект певної градації емоційного сходження до кульмінації: Ісус говорить про те, що ніхто не має такого знання про Отця, як Він, і про Нього ніхто, тільки Отець (що було принципово важливо зазначити для аудиторії). Єднальний повторюваний сполучник «і» підкреслює цілісність думки; дублювання прийменника «крім» (із варіативною відмінковою формою) вказує на винятковість ідейних фокусів. Інша частина фрагменту містить кульмінацію висловлювання і своєрідне завершення, що є висновком, який дозволяє адресату зрозуміти, до чого він може прагнути і до чого прийде (як прагматична «приманка»).

Прагматичний потенціал, масив намірів дуже влучно зміг описати Іоанн Златоуст: «Порушивши в них проповіддю прихильність до Себе і показавши їм невимовну Свою силу, закликає, кажучи: «Прийдіть до мене всі». Не той чи той, але всі, що знаходяться в турботах, скорботах і гріхах; не для того, щоб я піддав Вас катуванню, але щоб Я відпустив гріхи; не тому, що Я потребую слави від вас, але тому, що Мені потрібно ваше спасіння. «Я, – каже, – заспокою вас». Не врятую тільки; але, що ще набагато важливіше, поставлю серед досконалої безпеки» [66] – полісиндетон же сприяє реалізації посилювальної та пояснювальної функції, підкресленню ролі кожного смислового елементу, відмежуванню попередньої думки від наступної, створенню відповідного настрою і формуванню ставлення реципієнта до повідомлення.

Полісиндетон може одночасно виконувати кілька функцій в окремих елементах змісту: *І до нього приходила вся країна Юдейська та всі єрусалимляни, і в річці Йордані від нього хрестились вони, і визнавали гріхи свої* (Мк. 1:5). Єднальний повторюваний сполучник демонструє єдність «країни Юдейської» та «єрусалимлян» у виконанні своїх дій та у вірі (тут є очевидний прагматичний намір примирення і возз'єднання, оскільки Єрусалим часто

виокремлювали як місце особливої благодаті, де знаходився храм і де звершували богослужіння Єдиному Богу; після смерті Христа вважали містом Його смерті також християни з язичників – для яких і писав Марк – тож могли не симпатизувати Єрусалиму). Сполучники підкреслюють динамічність та самовідданість служіння Іоанна Хрестителя, який готував людей до зустрічі Бога: створюється ефект певної поетапності, процесуальності, результативності проповіді Іоанна, що дозволяє максимально яскраво і наближено до реальності передати читачеві важливі події священної історії.

Отже, фігури повтору є надзвичайно частотними у Євангелії. Їхнє використання в різних комунікативних стратегій допомагає досягти бажаного прагматичного ефекту.

3.5. Еліпсис

Цілком умотивованим явищем у тексті Євангелія є наявність еліпсису. Потреба економно та результативно донести необхідну кількість інформації зумовлена комунікативною ситуацією, наявністю живої аудиторії та обмеженого часу для проповіді. Такі речення обов'язково потребують наявності корелята; із цього випливає неминучість додаткових умовиводів – імплікатур, і вони цілком виправдані, хоч можуть бути непередбачуваними, оскільки є результатом інтерпретації, ґрунтуються на різному життєвому та культурному досвіді, рівні знань і реалізуються через суб'єктивні асоціації. Еліптична єдність імплікує концепт мовлення і базується на пресупозиції, сприяючи виділенню комунікативного сенсу висловлення.

Відсутність необхідних елементів сенсу змушує реципієнта домислювати чи уявляти образи вилучених членів висловлювання, стимулює когнітивні процеси адресанта, а значить, готує аудиторію до активної взаємодії і, як наслідок, до вдалої реалізації поставленої прагматичної мети: *Навіщо ж Мене звете Господи, Господи, – й не робите, що я глаголю?* (Лк. 6:46). У реченні невербалізовано ті елементи смислу, які є зайвими, оскільки зрозуміло, що

відданність Богу проявляється лише у виконанні Його слова, тож вилучений той семантичний компонент, який говорив би про очевидність добровільного слідування заповідям, коли людина має любов до Бога.

Еліпсис може охоплювати цілі предикативні конструкції (формально на місці тире б мало бути «І коли кадив Захарія, то...»): *То, звичаєм священства, довелось йому кадити, увійшовши в церкву Господню. А все множество народу молилось ізнадвору під час кадження – Явився ж йому Ангел Господень, стоячи правобіч жертівні кадильної* (Лк. 1:9-12), де витримана текстова ознака дозволяє вилучати зайві елементи, які втомлюють сприйняття аудиторії.

Наявний у тексті Євангелія і семантичний еліпсис, коли вилучаються деякі елементи значення, оскільки вони зрозумілі чи заздалегідь відомі: *У которий же город прийдете й не приймуть вас, вийшовши на улиці його, скажіть: І порох, що поприлипав до нас із города вашого, обтрушуємо вам; тільки ж се знайте, що наближилось до вас Царство Боже. Глаголю ж вам, що Содомлянам дня того одрадініше буде, ніж городові тому* (Лк. 10:10-12). Содом і Гомора – міста, які розташувалися на території сучасної Іорданії, жителі їх загинули через свої гріхи та розпусти, а це було відомо всім людям, які збиралися слухати проповіді Христа. Отже, особливе прагматичне значення увиразнення сказаного справляє використання цієї історії, тим самим змушуючи реципієнта сприйняти серйозно та осмислено слово Ісуса. Аналогічним прагматичним значенням володіє й цей фрагмент: *І, як Моїсей підняв угору змію в пустині, так мусить бути піднятий і Син Людський, щоб кожний віруючий в Нього не погіб, а мав життя вічне* (Ін. 3:14-15). Як бачимо, згадується інша історія зі Старого Заповіту, коли Моїсей за велінням Божим зробив мідного змія, виставивши на знамено, і люди рятувалися, дивлячись на нього. Тут особливо важливий зв'язок Старого і Нового Заповітів, тому що тогочасні іудеї мали Моїсея за великий авторитет, а послідовники Христа та отці Церкви вбачали в змії Моїсея прообраз смерті Ісуса на хресті (див. Ін. 3:14-15).

Іноді завдяки еліпсису виражаються приховані смисли комунікації: *І міркували між собою, говорячи: Коли скажемо: З неба, – то скаже: Чом же не поняли віри йому? Коли ж скажемо: Від людей – то боялись людей: всі бо мали Іоанна, що він справді пророк був* (Мк. 11:31-32). Тут пропущені компоненти відбивають особливості діалогічного мовлення.

Еліпсис є структурою, що має формально не виражені семантичні елементи, існує переважно в реченнях з компресією. Стиснення чи елімінація елементів, які навантажують текст, сприяє компактності репрезентації, полегшуючи сприймання основної ідеї висловлювання. Надлишкові елементи не повторюються, а елімінуються, відновлюючись у контексті: *І превельми дивувались, кажучи: гаразд усе вчинив: і глухим дає чути, й німим – говорити* (Мк. 7:37). Компресія уможливує збільшення інформаційного обсягу, у повному обсязі передає емоційно-сміслові відтінки та прагматичну інтенцію. Критерієм стислості мовлення виступає пропорція обсягу інформації та кількості витрачених мовленнєвих засобів.

Отже, еліпсис – феномен двоєдиного порядку. Будучи симбіозом процесу та результату, речення з еліпсисом виступає дієвим засобом гармонізації форми та змісту мовленнєвих повідомлень [36, с. 264], і особливо яскраво це представлено в тексті Нового Заповіту. У межах еліпсису перетинаються процес та результат: процесуальною його стороною є когнітивно-семантичні засади породження думки, результатом – її компактне аранжування в реальних умовах спілкування. Саме це створює передумови для вдалої реалізації прагматичного впливу.

3.6. Парадокс та антитеза

Парадокс підкреслено яскраво містить прагматичний компонент, є особливою формою мовленнєвої взаємодії, метою якої слід уважати передовсім вплив на адресата. Г. Денискіна зазначає, що парадоксу «властива особлива семантико-синтаксична організація: у першій частині висловлення

здійснюється транспозиція ознак, причому яка-небудь ознака гіпертрофується настільки, що звична гармонія руйнується, і усе висловлення стає антитезою до загальноновизнаного судження» [26, с. 309].

Парадокс руйнує стереотипи, вкорінені в свідомості людства, і в самій його природі закладена особлива увага до способу та техніки вираження змісту. За рахунок трансформації судження може так змінюватися, що думка стає суперечити традиційним поглядам суспільства.

Антитезу зараховують до фігур, які не об'єднують концепти, розмежовують їх (при чому такі концепти мають бути придатні до зіставлення). Цей засіб стилістики посилює контраст понять у граматичній структурі.

Парадокс та антитеза, по суті, виступають формами поєднання протилежних елементів сенсу, але якщо у фігурі антитези вони протиставляються один одному, то парадокс об'єднує їх в єдине твердження із суперечливим змістом (однією з ключових ознак парадокса виступає наявність алогізму).

Лінгвістичний парадокс виступає як частина мовленнєвої системи, він не обов'язково пов'язаний із кореляцією структур мислення та одиниць мовлення, які виступають референтом цих когнітивних елементів мислення. Парадоксальні виловлювання ніби входять у протиріччя зі здоровим глуздом, а когнітивна дисгармонія пояснюється невідповідністю синтаксичних структур до їхніх смислів у конкретному акті комунікації, у чому й виявляється прагматична «приманка». Основою такої невідповідності є різні аспекти мовного знака: значеннєвий, структурний, когнітивний.

Парадокс, як і антитеза, суперечить попередньому досвідові та усталеним знанням, а логічно протилежні поняття використовують для підтвердження спільної думки, доведення єдиного твердження. Зазвичай парадокс містить «суперечливе висловлення, що розкриває нову, незвичну сутність явища або об'єкта» [28, с. 105].

Парадокс і антитеза є способами актуалізації засобів мовленнєвого акту, тому структурні елементи (концепти або поняття, що виступають в

протиставленні чи зіставленні) зазвичай розміщено в сильних позиціях. Обидві стилістичні фігури взаємодіють між собою, інколи ж так тісно пов'язані, що виступають складним єдиним конгломератом у системі засобів прагматичного впливу.

Ефект парадоксу особливо посилюється, коли поняття метафоризуються чи виступають як символи: *А як ти чиниш милостиню, хай не знатиме ліва рука твоя, що робить правиця твоя, щоб таємна була твоя милостиня, а Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі явно* (Мф. 6:3). Головною прагматичною метою тут є засудження марнославства; коли людина, творячи добро, повинна тікати від даремної пихи, «себе самого не знати, і, якщо можливо, сховатися від самих своїх рук» [66]. Це заклик позбутися лицемірства навіть перед самим собою. Євангеліє говорить вірянині, що Бог бачить більше і нагорода за справи не обмежується людським мірилом чи уявленням. На ґрунті цієї думки й виникає дисонанс: за умови таємності вчинків від людей відбудеться справжня, явна нагорода від Бога.

Вдалим прикладом застосування парадокса задля досягнення прагматичної мети вважаємо контекст такого Євангельського уривку: *Ісус відповів і промовив до них: Зруйнують цей храм, і за три дні Я поставлю його! Відказали ж юдеї: Сорок шість літ будувався цей храм, а Ти за три дні поставиши його?* (Ін. 2:19-20). Євреї після полону отримали дозвіл будувати храм, вони почали відновлювати його за царювання Кіра, із великими труднощами змогли закінчити цю справу, оскільки зовні піддавалися загрози нападу ворожих племен (ідумеїв), у таких умовах будівництво тривало сорок шість років. Важко уявити, що хтось здатен відновити такого масштабу споруду за три дні (навіть у сучасних умовах), не говорячи про давню Палестину. Цей уривок був відповіддю Ісуса на питання фарисеїв, чому Він називає Себе Божим Сином. Але ж така відповідь подається у формі притчі, це пророцтво про воскресіння Христа («Я поставлю його (храм)», тобто «Я воскресну»). Прагматичний ефект знаходить свій вияв у поєднанні формального парадокса і прихованого підтексту.

На антитезах базується важлива частина Нагірної проповіді. В аналізованому текстовому фрагменті висловлювання побудовано за формулою «давнім було сказано, <...> а Я говорю вам»: *Чували ви, що сказано давнім: Не вбий, а хто вб'є, на того буде суд. Я ж вам глаголю: Хто сердиться на брата свого без причини, на того буде суд; а хто скаже на брата свого: Рака, на того буде громадський суд; хто ж скаже: дурню, на того буде огонь пекольний* (Мф. 5:21-22).

Ця антитеза є досить нетиповою, оскільки за логікою побудови мала б містити сенс «давнім сказано: не вбий, вам же можна вбивати». Проте співставлення виявляється досить неочікуваним, адже нічого не скасовано, навпаки, до старого еталону додано нові правила, заповідь стає суворішою: Христос говорить уже не лише про тілесну шкоду, але й про шкоду від слова. Грубі слова, побутові лайки, зокрема «рака» («порожня людина»), «дурень», потрапляють під сувору заборону як явище гріховне. Антитеза будується на порівнянні старої норми та нового закону, тут яскраво простежується прагматичний ефект: підкреслено важливість старої заповіді, водночас актуалізовано її й розгорнуто у світлі якісно нового духовного досвіду.

У давніх народів слово мало вагу і до клятв чи присяг ставилися особливо серйозно, у побуті, під час ділових контактів клятви можна було почути дуже часто («клянусь небом, хороше вино!», «клянуся Єрусалимом, наречена отримає велике придане!»). У єврейському суспільстві клятва також містила згадку імені Божого. Для тогочасної аудиторії порушується актуальна проблема: *Не клянись неправдиво, але виконуй клятви свої перед Господом. А Я вам кажу не клястися зовсім: ані небом, бо воно престол Божий; ні землею, бо підніжок для ніг Його це, ані Єрусалимом, бо він місто Царя Великого; не клянись головою своєю, бо навіть однієї волосинки ти не можеш учинити білою чи чорною* (Мф. 5:33-37) [84]. Тут автор-євангеліст передає антитезу, порівняння двох парадигм життя: свідомого вірянина і того, хто не керує ані язиком, ані життям; є потреба змусити адресата усвідомити, що треба обережно ставитися до слів, адже часто людина не може впоратися з життєвими

обставинами і власною слабкістю, не може обіцяти того, чого ще немає. Христос подає інший тип світовідчуття: всесвіт із відчуттям сакрального, відчуттям присутності Божого навколо; землю Ісус бачить як «підніжок ніг» Творця, небеса – престол Божий, Єрусалим – місто, яке вшанував особливою присутністю Бог («місто великого Царя»). Реципієнт комунікативного акту має можливість задуматися, до якого способу життя пристати, це спричиняє очікуваний прагматичний ефект, а отже, забезпечує досягнення мети мовця.

Проаналізуємо антитезу, побудовану на протиставленні понять, які не є архетипно (традиційно) антонімічними, це, зокрема, стосується формули *lex talionis* – «око за око, зуб за зуба», що була поширена не тільки серед євреїв, а й узагалі широко побутувала в східних народів: *Ви чули, що сказано: Око за око, і зуб за зуба. А Я вам кажу не противитись злomu. І коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, підстав йому й другу. А хто хоче тебе позивати й забрати сорочку твою, віддай і плаща йому. А хто силувати тебе буде відбути подорожнє на милью одну, іди з ним навіть дві. Хто просить у тебе, то дай, а хто хоче позичити в тебе, не відвертайсь від нього* (Мф. 5:38-42).

У цьому уривку протиставляються закон справедливості та закон милосердя. Антитеза базується на певному твердженні й неочікуваній трансформації цього твердження з вектором не протилежного напрямку, не вбік – а угору, ніби зараховуючи аудиторію до вищого рівня, закликаючи її доєднатися до нового життя – всепрощення, здатності милувати і судити серцем, а не розумом, у чому й спостерігається прагматичний ефект. Окремої уваги вартий і концепт помсти («*І коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, підстав йому й другу*»). Така заповідь апелює до сфери етики особистості, установка стосується внутрішнього світу людини, вивищує її як вінець творіння. Учення Христа знову постає у вигляді чогось до того небаченого, проте ніби такого, що спирається на старий закон.

У Євангелії Христос закликає бути мужніми, хоробрими, позбавлятися страху. І особливо Він намагався навчити цьому апостолів: *Що Я кажу вам потемки, кажіть повидну; й що чуєте на вухо, проповідуйте на домах* (Мф. 10: 27).

У цьому Євангельському уривку бачимо протиставлення двох концептів «світло» / «сутінки» («потемки») та «публічно» / «приватно». Під словом «потемки» (*Що Я кажу вам потемки*) розуміється, звісно, не час доби, і жодна з проповідей не промовлялася «на вухо». Події відбувалися в маленькому куточку Палестини [66], і така бесіда з невеликою групою людей протиставляється всесвітній проповіді, з якою учні мають обійти світ, тобто говорити «на домах», і проповідувати «повидну» – публічно, на загал, без страху, вільно. Прагматичною метою є заклик до проповіді Божого Слова, і якщо спочатку він був звернений тільки до апостолів, то згодом така місія стає добровільним обов'язком для будь-кого з послідовників християнського вчення.

Отже, парадокс та антитеза є стилістичними засобами, що оформлюють єдність суперечливих суджень. Зазвичай ці фігури підживлюють цікавість публіки і переносять фокус уваги аудиторії на ритора (у писемному мовленні цілком захоплюють увагу читача), оскільки є доволі яскравими, торкаються зазвичай гострих тем, транслують нетрадиційні погляди, і саме через це є одними з найпродуктивніших засобів реалізації прагматичного наміру.

3.7. Парцеляція

Парцеляція є одним із найекспресивніших засобів реалізації прагматичного задуму. Парцелювання не здійснюється хаотично, воно відбувається згідно з певними закономірностями, частини відділяються лише в «дозволенних» місцях мовленнєвої конструкції, за відповідних мовленнєвих умов та контексту. Явищу парцеляції можуть підлягати майже всі синтаксичні конструкції, що є елементами речення. Але синтаксичні одиниці наділені валентністю, тому парцелювання одних елементів може бути обмеженим, інших – досить поширеним.

Л. Мацько розглядає парцеляцію як прийом стилістичного синтаксису, що полягає в розчленуванні цілісної змістово-синтаксичної структури на інтонаційно та пунктуаційно ізольовані комунікативні частини – окремі речення [46, с. 369] або як спосіб мовленнєвого оформлення єдиної синтаксичної одиниці речення кількома комунікативними одиницями-фразами [29, с. 461]. На думку А. Загнітка, парцеляція належить до поверхневих процесів синтаксису, які посилюють значущість окремих частин речення, водночас глибинна суть реченнєвої структури системно відтворювана: це явище являє собою соціальний мовленнєвий стандарт, закріплений як певний мовний звичай, проміжний між мовою і мовленням, тобто він є другорядною мовною нормою, яка існує поряд з головними нормами [31].

Необхідним буде згадати про особливе інтонаційне оформлення парцельованих конструкцій в усному мовленні. Масив тексту (висловлювання) є розчленованим, проте інтонаційно-сміслові елементи нерозривно поєднані в систему, синтаксично та структурно неподільну. Н. Шведова таке оформлення розглядає як «вичленування словоформи або словосполучення, при якому цей вичленуваний і винесений у кінець елемент набуває інтонаційного контуру й інформаційного навантаження самостійного висловлення» [80, с. 621–622].

Н. Шульжук вважає, що передумовою виникнення інтонаційної розчленованості єдиної граматичної структури парцельованої конструкції є суперечність між лінійною організацією речення та нелінійним характером мислення, а ступінь різних членів речення або його предикативних частин залежить від їхньої емоційної насиченості, змістової вагомості, також від ступеня граматичної самостійності [82, с. 141].

Уперше про феномен парцеляції в межах актуального членування почав говорити В. Матезіус; В. Виноградов та Л. Щерба на позначення членування єдиної смислової конструкції на кілька елементів послуговувалися терміном «приєднання» і вказували на відмінність його від сурядного чи підрядного типів зв'язку або від неповного речення (О. Шахматов розглядав парцеляти саме як неповні речення). У термінології французького мовознавця Ш. Баллі

явище дістало назву дислокації. Останній розглядав сутність парцелювання як зіставлення мовного та мовленнєвого членування і виокремлення відповідних одиниць. Ш. Баллі намагався переінтерпретувати найпростіші одиниці синтактичної структури, що стосувалися безпосередньо речення (розташування елементів, сурядні та підрядні типи відношення, єдність висловлення). В. Ачилова переконана, що корелятивними одиницями мовного і мовленнєвого членування визнаються відповідно речення і висловлення: речення реалізується в мовленні висловленням (або висловленнями), а висловлення не завжди є цілісним відображенням структури речення; відділені компоненти, які в мовленні функціонують самостійно, залишаються синтаксично несамотійними одиницями в системі мови, тобто продовжують належати до структури вихідного речення [5, с. 28].

А. Загнітко говорить, що також відрізнити явище приєднання від власне парцеляції, хоч приєднання може бути підґрунтям для функціонування парцеляції. Основним аргументом на користь цього стає розмежування в структурі речення двох аспектів: статичного (конструктивного) та динамічного (функціонального). На думку В. Белошапкової, приєднання являє собою тип семантичного зв'язку додавання, а приєднувальні відношення можна вважати явищами одного порядку згідно з іншими видами відношень в сурядному реченні [10, с. 2]. Парцеляція – явище динамічного аспекту синтаксичної структури і вичленовані частини посилюють емоційність, натомість приєднання – феномен статичного аспекту, суто граматична категорія. До того ж, за Л. Конюховою, приєднання є способом побудови висловлювання [40].

Лінійність мовлення дозволяє роз'єднати композицію речення на ряд одиниць, і це є підґрунтям парцелювання «як явища комунікативного аспекту, що пов'язане з актуальним членуванням, з комунікативним аспектом мовлення загалом» [11, с. 162].

Російський лінгвіст А. Сковородников вважає, що парцеляція має в своїй площині певне протиставлення: центр та периферію (ядром або центром, на його думку, є частини, які представляють відношення зі значенням додавання, а

також структури, у яких на приєднання накладається парцеляція конструкції; периферія ж включає ті компоненти, де майже єдиним елементом відокремлення слугує інтонація. В. Ачилова говорить, що поняттєвий апарат феномену парцеляції наразі не є чітко сформованим, тому для позначення першого складника парцельованої конструкції в мовознавчій літературі вживаються різні терміни: базова частина, базова структура, базова конструкція, вихідне речення, опорне речення тощо; другий складник конструкції називають парцельованим компонентом, парцелятом [5, с. 28].

Під час відокремлення одиниць сурядного ряду, за якого встановлюються приєднувальні відношення, зберігається стійкий зв'язок периферійних елементів з базовою частиною (семантичний і структурний). Часто в Євангелії наявні граматичні конструкції з приєднанням: *Петро ж устав та до гробу побіг, і, нахилившись, бачить лежать самі тільки покривала... І вернувсь він до себе, і дивувався, що сталося... І ото, двоє з них того ж дня йшли в село, на імя Еммаус, що від Єрусалиму лежало на стадій із шістдесят. І розмовляли вони між собою про все те, що сталося. І ото, як вони розмовляли, і розпитували один одного, підійшов Сам Ісус, і пішов разом із ними. Очі ж їхні були стримані, щоб Його не пізнали (Лк. 24:12-16); І вони впали ницьма, і вклонились Йому. І, відчинивши скарбниці свої, піднесли Йому свої дари: золото, ладан та смирну (Мф. 2:11). Прагматичною метою є підкреслення смислової значущості та ідейної важливості кожної частини на загальному змістовому тлі (допоміжний засіб – нагромадження сполучників сурядності), усі частини зберігають зв'язок із ядром конструкції.*

Парцеляція допомагає посилити емоційно-психологічний компонент, за допомогою членування продемонструвати часову послідовність, що є засобом демонстрації відношення мовця до сказаного, а отже парцеляція в такому випадку існує в самому центрі прагматичного напруження: *Тоді вийшов Петро й другий учень, і до гробу пішли. Вони ж бігли обидва укупі, але другий той учень попереду біг, хутчіш від Петра, і перший до гробу прибув. І, нахилившись, бачить лежить плащаниця... Але він не ввійшов (Ін. 20:3-5).*

Видом парцеляції можна вважати сегментацію. За сегментації висловлювання складається з кількох пов'язаних частин, які знаходяться в опозиції: *Було сім братів. І перший взяв дружину й умер, не лишивши дітей. Другий теж її взяв та й помер, і він не лишив дітей. Так само і третій. І всі семеро не полишили дітей. А по всіх вмерла й жінка* (Лк. 12:20-22).

Значення відокремленої частини часто накладається на основне, ніби повертає до нього, створює синтаксичну та структуру гнучкість, а експресивне підкреслення головного компонента дозволяє надати висловленню стрімкості, динамізму, а також легкості і природності водночас.

Таким чином, явище парцеляції є одним із засобів досягнення прагматичної мети. Конструкції з парцеляцією не є стилістично нейтральними, вони завжди транслюють перцепцію мовця і мають особливу композиційну та інтонаційну оформленість. Часто парцеляція супроводжується допоміжними засобами експресивного синтаксису, базою для її успішного функціонування є потенціал мови за допомогою членування зреалізувати прагматичний задум адресата.

3.8. Риторичне питання

За кількісними підрахунками, у тексті Нового Заповіту близько тисячі питальних форм, вони є однією з найпопулярніших конструкцій. Такі конструкції потенційно здатні виконувати кілька функцій, одна з яких, безперечно, належить до сфери лінгвопрагматики.

Усі питання можна розподілити на дві групи: дійсні та риторичні. Дійсні питання ставлять, аби отримати якусь інформацію; набагато ж складнішими є риторичні питання, які складають не менше 70% всіх питальних конструкцій Нового Завіту [14]. Метою риторичного питання є не отримання інформації, а транслювання поглядів мовця, вираження його позиції, думок, оцінних суджень, спонукання до чогось, привертання уваги, імпульс до дії тощо. Риторичні питання демонструють невідповідність зовнішньої форми та мети

висловлювання, вони мають лише формальні ознаки питання (від питання залишається намір на реакцію).

У тексті Євангелія інколи ці два типи питань є схожими, і важливу роль у диференціації смислів відіграє контекст (і попередній, і той, що йде після питання): на дійсне питання відповідатиме співбесідник, на риторичне питання відповіді не буде, або ж її надасть сам мовець.

Незважаючи на те що риторичні питання ніби не виконують інформативної функції, певною мірою вона все ж реалізується. Існує проблема комунікативності таких формальних конструкцій, а саме: чи слугують риторичні питання для реалізації комунікативної функції, якщо не передбачають отримання нової інформації й такої не несуть у собі? Але ж такі конструкції вказують слухачеві на наміри мовця чи його зацікавленість, виявляють рівень знань і ціннісні орієнтири.

Риторичне питання стимулює певні рефлексивні реакції (вербальні, чи невербальні), надає мовленню вищого рівня емоційності та естетичної якості. Головною функцією риторичного питання є прагматична: вона полягає в тому, щоб через створення певної словесно-емоційної реакції слухача спонукати його на внутрішній (вербально не виражений) діалог з мовцем, буквально спровокувати, ілюктивно підвести до такого діалогу, що передбачає засвоєння нових знань адресатом [20, с. 16]. Мовець має намір впливати на певні знання та установки аудиторії, про які знає завчасно. А. Михальська говорить про те, що не будь-який адресант здатен вживати такі конструкції у власному мовленні, а лише людина з впевненою, категоричною, емоційною мовленнєвою поведінкою [50, с. 69].

Важливим складником риторичного питання є установка, що передбачає інтенції суб'єкта, його активність у процесі мовлення. У межах акту комунікації установка є досить значущою, оскільки дозволяє спонукати адресата на дії, створити в нього наміри. Риторичне питання можна вважати особливою формою вираження прагматичної установки. Наприклад: *Говорить до них Никодим, що приходив до Нього вночі, і що був один із них: Хіба судить*

Закон наш людину, як перше її не вислухає, і не дізнається, що вона робить? (Ін. 7:50-51). Це питання є без сумніву риторичним, оскільки і сам Никодим (таємний учень Христа), і фарисеї прекрасно знали, що закон примушує вислухати звинувачуваного перед винесенням вироку. Прагматичною метою питання був захист Ісуса, крім того, й усіх іудеїв, що були на Його боці, а також відсилання до авторитету Закону (фарисеї ж не виконують вимог) і викриття несправедливості фарисеїв.

У віршах 9–11 Євангелія від Марка автор-євангеліст передає, як Христос відпускає паралізованому хворому гріхи, на що фарисеї обурюються. Христос же вживає риторичне питання: *Що легше: сказати розслабленому: Гріхи відпускаються тобі, чи сказати: Уставай, візьми ложе своє та й ходи? Але щоб ви знали, що Син Людський має владу прощати гріхи на землі, каже розслабленому: Тобі Я наказую: Уставай, візьми ложе своє та й іди у свій дім!* (Мк. 2:9-11). Відпущення гріхів визнано легшим до здійснення, тому що цей акт невіддільний до ревізування. Ісус намагається показати аудиторії, що Сину Божому в силах виконати зцілення душі і тіла. Риторичне питання «готує» аудиторію: допомагає усвідомити певні ціннісні концепти, щоб повною мірою осягти наступні події (акцент на правдивості дива). Це риторичне питання забезпечує реалізацію прагматичної настанови для наступних поколінь християн: Господь не тільки зцілює душу, але й дає тілесні сили для життя і виконання заповідей.

Контекстуально наступне питання є частиною Нагірної проповіді: *Розповів також приказку їм: Чи ж може водити сліпого сліпий? Хіба не обидва в яму впадуть?* (Лк. 6:39). Названо приказкою, оскільки наступні повчання подано у формі притч та порівнянь, що увиразнює й риторичне питання. Пропагується ідея, згідно з якою людина, не здатна пізнати істину, не може скерувати до такого пізнання інших. Це питання є дотичним до несхвалення гріха засудження: той, хто засуджує, отримує тією ж мірою, як і той, кого засудив, і якщо сам творить неправду, то ніяк же може (навіть через засудження) скерувати іншого на добро. Прагматичний сенс питання й полягає

в тому, щоб не просто подати певні істини, а змусити усвідомити їх, візуалізувати, апелюючи до досвіду, це своєю чергою допоможе краще сприйняти і засвоїти.

Інколи постає ціла низка питань: *Як вони ж відійшли, Ісус про Івана почав говорити народові: На що ви ходили в пустиню дивитися? Чи на очерет, що вітер гойдає його? Та на що ви дивитись ходили? Може на чоловіка, у м'які шати одягненого? Аджеж ті, хто носить м'яке – по палатах царських. По що ж ви ходили? Може бачити пророка? Так, кажу вам, навіть більш, як пророка* (Мф. 11:7-9). Питання є дуже емоційними, межують із докором, адже люди могли сумніватися. Прагматична мета питань полягає в тому, щоб показати народові, якою великою людиною є Іоанн Хреститель, підкреслити його стійкість та віру. Христос апелює на потребі долали складний шлях до Іоанна в пустелю. Євреї цінували помірний аскетизм, тож і на це вказує питання. Іоанн – ворог розкоші і не живе в царських палатах, не тим вимірюється його слава: «такого роду їжа і одяг користуються гостинністю тільки темниці, і проповідь істини знаходить собі такий притулок, а улесливі прагнуть до прибутку, шукають багатств, потопають в задоволеннях, живуть в палатах царів [15]. Останнє питання прагматично найбільш насичене, адже тут євангеліст передає слова Христа про найбільшого пророка Іоанна, який не просто говорив передбачення, але сам був удостоєний бачити живого Христа, пізнавши його навіть ще будучи немовлям у лоні матері (алюзія до Лк. 1:41-42). Наведений уривок містить різні стилістичні засоби; попри те що риторичні питання в ньому домінують, вони задля досягнення прагматичної мети вкладаються у форму градації, крім того знаходять свою реалізацію алюзії, значна кількість метафор.

Інколи на питання Христос відповідає питанням (безперечно, такі питання є риторичними): *Ісус же промовив до них: Хіба можуть гості весільні сумувати, поки з ними ще є молодий?* (Мф. 9:15). Питання знову формально вбирає ознаки метафоризації, чим підсилює ефект (згодом ці метафори, які євангеліст передає зі слів Ісуса, стали усталеними в Церкві й увійшли до

багатьох піснеспівів, де Ісуса називають Нареченим, що йде з радістю до нареченої – душі людини). Прагматичне спрямування питання полягає в тому, щоб люди змогли застосувати критичне мислення, відмежовуючи істину від наклепу чи брехні, самі собі генеруючи очевидну відповідь: перебування Христа на землі є радісним для всіх, не треба штучно робити його часом скорботи. Хоч для пізнішої аудиторії, яка не була сучасною євангельським подіям, тут діє ще один прагматичний компонент: час скорботи настає, коли душа віддаляє від себе Бога власними гріхами, а тому вона має постити.

Інколи після питань одразу ж міститься відповідь, що знову таки вказує на риторичність конструкцій: *Чи ж то серед вас є людина, що подасть своєму синові каменя, коли хліба проситиме він? Або коли риби проситиме, то подасть йому гадину? Тож як ви, будиши злі, потрапите добрі дари своїм дітям давати, скільки ж більше Отець ваш Небесний подасть добра тим, хто проситиме в Нього!* (Мф. 7:9-11). Метою застосування цих риторичних фігур з уведенням метафор (використаних для увиразнення, підвищення рівня емпатії та емоційного сприйняття, власне, для підсилення прагматичного ефекту) є прагнення представити перед реципієнтом якості Бога, Небесного Отця: навіть найміцніша любов земних батьків не може дорівнятися до любові Господа, і якщо батьки завжди готові простити чадо, дати йому все, чого просить, то тим паче Небесний Отець. Також є вказівка щодо формулювання прохання, його доречності й прийнятності: людина має з розумом підходити до молитви, просити перш за все корисне і потрібне [65]. У цьому уривку досить напружений прагматичний простір, оскільки євангеліст намагається передати складну розмову про одну з найважливіших ідей вчення Христа, яка якісно змінювала парадигму стосунків з Богом: Бог не є караючим перстом, передовсім він Батько для своїх дітей (людства). Така концепція була якісно відмінна від усіх існуючих у давньому світі, тому не лише на сучасників, а й на наступні покоління читачів Євангелія цей уривок із риторичними питаннями справляє відповідний прагматичний вплив.

3.9. Алюзія

У ментальності та колективній свідомості будь-якого народу, що відзначається тривалою хронологією історичного розвитку і багатим культурним простором, закарбовуються певні архетипи та типові концепти, нашаровується культурний досвід попередніх поколінь. Типовий представник такого суспільства має можливість прослідкувати численні вияви інтертекстуальності.

Інтертекст дозволяє зробити передачу чужого мовлення, яке можна розкодувати, якщо фонові знання мовця та аудиторії корелюють. І. Арнольд розуміє під інтертекстуальністю включення в текст інших цілих текстів з іншим суб'єктом мовлення чи їхніх фрагментів «у вигляді маркованих або немаркованих, перетворених або незмінних цитат, алюзій та ремінісценцій» [3, с. 265].

Алюзія, зокрема, є видом інтертекстуальності, одним із найскладніших засобів її стилістичної реалізації, текстовою категорією, що робить дискурс виразнішим. Ця фігура стилістики змістовно значно доповнює текст, викликає асоціативні образи, апелює до системи архетипів, досвіду чи знань реципієнта.

Часто під алюзією розуміють покликання на прецедентний текст, проте вона також включає натяк на факти, реалії, історичні умови, персоналії інших текстів тощо, і це значно розширює спектр джерел, до яких звертається мовець. Традиційною функцією алюзії є апелювання до авторитету.

Алюзія відсилає до першоджерела, забезпечує кодування чи трансформацію основного змісту, причому розуміння явищ одного порядку може бути реалізованим через наведення понять іншого порядку – це допомагає коротко і вичерпно висловити ідею та подати інформацію в певному контексті, а значить, демонструє діалогічність дискурсу.

Застосовуючи алюзію, автор відсилає до того чи того джерела, створюючи широкий спектр асоціативних зв'язків, які не завжди є

розгорнутими. Алюзія спричиняється до виникнення підтексту, оскільки думка виражена імпліцитно, основна інтенція не завжди розкрита.

Наявність у межах дискурсу алюзії свідчить про його гетерогенність. Релігійна комунікація зі своєю гетерогенною семіотикою, створює особливий ряд символів у тексті. Ураховуючи такі якості мови, як інтенційність та впливовість, а також наявність мети релігійних текстів, що полягає у втіленні конкретного прагматичного задуму, можна стверджувати про особливу сугестивність Євангельського дискурсу. І. Колегаєва говорить про те, що з погляду своєї прагматичної спрямованості та структурних особливостей завершений текст значного обсягу в принципі не являє собою монолітного утворення: «Іноді складові частини тексту функціонують з різними прагматичними цілями <...>. Структурно-цільова гетерогенність виявляється у неоднакових прагматичних настановах, що їх виконують різні частини тексту в загальному комунікативному завданні» [39, с. 25–26].

Якщо ж феномену Євангельської комунікації властива гетерогенність, то, очевидно, текст Євангелія можна вважати гіпертекстом, тобто своєрідною системою чи ієрархією менших змістовних і структурних одиниць, які представлені як неподільне ціле та множинність окремих текстів водночас.

Р. Нич підкреслює те, що феномен гіпертексту «охоплює той аспект загальних властивостей та зв'язків тексту, який указує на залежність його створення і сприймання від обізнаності учасників комунікативного процесу з іншими текстами та архітекстами» [56, с. 73].

Виявляє свій прагматичний потенціал алюзія тоді, коли закладені сенси є зрозумілими для як для адресата, так і для адресанта, тобто алюзія ґрунтується на спільному досвіді чи знаннях мовця та аудиторії. Удаючись до алюзії, автор передбачає, що інформація, на яку він приховано покликається, є загальновідомою, проте прагматичний ефект залежить від ерудиції адресата, від його спроможності сприйняти алюзію.

У текстах Євангелія алюзія виявляє високу частотність, оскільки за допомогою неї можна розкодувати знакову систему старозавітних притч,

настанов і заповідей, указуючи на їхню актуальність, подаючи їх крізь призму нового вчення Христа.

Серед дібраного ілюстративного матеріалу велика кількість алюзій до Старого Заповіту. Знаходимо майже ідентичний уривок у двох авторів-євангелістів, пор.: *А як люди збиралися, Він почав промовляти: Рід цей рід лукавий: він ознаки шукає, та ознаки йому не дадуть, крім ознаки пророка Йони* (Лк. 11:29) та *Тоді дехто із книжників та фарисеїв озвались до Нього й сказали: Учителю, хочемо побачити ознаку від Тебе. А Ісус відповів їм: Рід лукавий і перелюбний шукає ознаки, та ознаки йому не дадуть, окрім ознаки пророка Йони* (Мф. 12:38-39). Тут згадується історія пророка Іони, який мав йти звістити грішних ніневітян про загибель через їхні гріхи (див. Іон. 2:2-6). Прагматична мета алюзії багатоаспектна: 1) нагадування про милість Бога до тих, хто розкаявся, тобто мотивація жити за законом правди; 2) апелювання до авторитету пророка Іони, добре відомої історії серед іудеїв; 3) докір фарисеям прикладом людей Ніневії, що розкаюлися від проповіді Іони і змогли уникнути загибелі та руйнування міста (Іон. 3:4); 4) натяк на воскресіння Ісуса (прообразом триденного перебування в череві кита якого й був Іона), а отже звернення до Божественної сили Христа.

Композиційна структура окремих фрагментів передбачає гіпертекстуальні зв'язки. Зокрема, коли питання стосується найбільшої заповіді для іудеїв, звернення до попередніх джерел є обов'язковим у відповіді Христа; у такому разі неможливо уникнути алюзії: *А один із тих книжників, що чув, як вони сперечались, та бачив, як добре Він відповідав їм, приступив та й спитався Його: Котра заповідь перша з усіх? Ісус відповів: Перша: Слухай, Ізраїлю: наш Господь Бог Бог єдиний. І: Люби Господа, Бога свого, усім серцем своїм, і всією душею своєю, і всім своїм розумом, і з цілої сили своєї! Це заповідь перша! А друга однакова з нею: Люби свого ближнього, як самого себе! Нема іншої більшої заповіді над оці!* (Мк. 12:28-31). Прагматична мета цієї алюзії в тому, щоб звернутися за підтвердженням думки (а отже посиленням впливу і враження) до авторитету Старого Заповіту, у якому теж пропагується закон

любіві, що в християнському світогляді має стати основним ідейним ядром (пор.: *Слухай, Ізраїлю: Господь, Бог наш Господь один! І люби Господа, Бога твого, усім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією силою своєю!* (Повт: 6:4-5) і також *Не будеш мститися, і не будеш ненавидіти синів свого народу. І будеш любити ближнього свого, як самого себе! Я Господь!* (Лев. 19:18)).

Прагматичною метою наведення алюзії може бути потреба через авторитет Писання аргументовано переконати представників релігійних відгалужень не зневажати Бога: *А про воскресення померлих хіба не читали прореченого вам від Бога, що каже: Я Бог Авраамів, і Бог Ісаків, і Бог Яковів; Бог не є Богом мертвих, а живих* (Мф. 22:31-32). Садукеї, до кого звернено мову, не сприймали воскресіння померлих, відкидали безсмертя душі. Відповідь Ісуса відсилає до Старого Заповіту, містить алюзію на розмову Бога з Мойсеєм біля купини (див. Вих. 3), тут згадано імена великих людей і праведників іудейської історії – Авраама, Ісака та Якова.

Хвалебна пісня Марії включає в себе цілу низку посилань на старозавітні тексти: *А Марія промовила: Величає душа моя Господа, і радіє мій дух у Бозі, Спасі моїм, що зглянувся Він на покору Своєї раби, бо ось від часу цього всі роди Мене за блаженну вважатимуть, бо велике вчинив Мені Сильний! Його ж Імення святе, і милість Його з роду в рід на тих, хто боїться Його! Він показує міць Свого рамена, розпорошує тих, хто пишається думкою серця свого! Він могутніх скидає з престолів, підіймає покірливих, удовольняє голодних добром, а багатих пускає ні з чим! Пригорнув Він Ізраїля, Свого слугу, щоб милість згадати, як прорік був Він нашим отцям, Аврааму й нащадкам його аж повіки!* (Лк. 1:46-55). У цей уривок включені образи та думки з Книги Царств (1Цар. 2 та ін.), Псалтиря (Пс. 34, 35 та 103) книг пророків Ісаї, Захарії, Єремії, а також Книг Буття (Бут. 17, 30), Виходу (Вих. 22, 34 та ін.), Повторення Закону тощо. Алюзія також може бути вказівкою на дотичність до певних мотивів (тобто до досвіду поколінь, сукупності стійких ідей, що є значущими для аудиторії і повторюваними в межах комунікації окремого соціуму). Також у цьому хваленому гімні міститься думка, що проходить

наскрізно в багатьох різних книгах Ізраїля: найслабший незмірно перевершує противника і здатен перемогти, якщо з ним Бог. Вербальні паралелі тут є концептуальними. Прагматичною метою автора було підкреслення обізнаності Діви Марії у текстах Писань, наголошення на Її особливій праведності, смиренні та ролі у всій біблійній історії, а також нагадування про милість від Бога впродовж історії людства. У контексті уривку про історію втілення Сина Божого як надії для людства через алюзію реалізується спонука до прийняття євангельських істин.

3.10. Градація

Одним із найуспішніших засобів досягнення прагматичної мети та реалізації ілюктивної сили висловлювання є стилістична фігура градації.

Градацію часто розглядають як троп, в основі якого лежить послідовне нагромадження семантично близьких або семантично однотипних компонентів (опису якостей, атрибутів, особливостей, характеристик, дій процесів тощо, за якими протиставляються порівнювані одиниці в напрямі поступового наростання, посилення або спаду, послаблення (із відповідним наростанням або спадом інтонації) інтенсивності їхнього значення, а частіше – емоційно-експресивної характеристики всього висловлення [75, с. 320].

Таке нагнітання і накопичування дозволяє яскраво представити значущість елементів (емоційно-психічну й семантичну). Компоненти градації реалізують функціональну та стилістичну єдність висловлення (як і подібну прагматичну спрямованість), зазвичай, тільки контекстуально.

Залежно від типу переходу між елементами, а також від наявності чіткої рівневої структури, градацію поділяють на висхідну (climax) – як поступове підвищення, посилення, і спадну (anticlimax) – як плавне спадання [44, с. 11].

Градація як засіб прагматики становить функціонально-семантичну категорію, що, окрім стилістичного чи емпатичного ефекту, допомагає

сформувати уявлення про ціннісні орієнтації мовця, його когнітивні й світоглядні особливості, ставлення до аудиторії та до власного висловлювання (де, власне, найяскравіше проступає прагматичний намір).

Г. Кутня структурно-семантичні особливості градації розглядає у взаємозв'язку з аспектуальними поняттями внутрішнього порогу, родів дії, фазовості, динамічності, часової локалізованості [41, с. 54].

Змістова структура градаційних відношень зумовлена спробою порівняти об'єкти реальної дійсності, явища, процеси, норми суспільства, лінгвальні феномени з особистим досвідом адресанта, його мовною картиною та уявленнями про світ.

Базисом для вдалого досягнення прагматичної мети (за вживання градації) є наявність ампліфікації. В. Маслюк вважає ампліфікацію засобом стилістики, що «тривожить душу і викликає довіру до оратора, а надмірне накопичення інформації про об'єкти, місця, спогади ілюструють істинність та правдивість думки» [45, с. 76].

Ампліфікація полягає в нагромадженні подібних за семантикою компонентів. Таке нанизування створює відповідний стилістичний та прагматичний ефект, при чому всі елементи, які увиразнюють сказане, створюють необхідну емоційну атмосферу та закликають до відповідного ставлення, залишаються окремими частинами за умови тісної взаємозалежності та інтеракції. Кожен із цих елементів виступає точкою відмежування наступного ступеня на шкалі градації. Нагромадження та ампліфікацію допомагають експлікувати градаційні відношення.

Ф. Прокопович убачав сутність ампліфікації в можливості говорити багато тоді, коли про це можна сказати коротко, оскільки «сутність збільшується не від того, що існує багато слів про неї, а саме багато слів використовується для того, аби її збільшити, надати сили аргументу, зробити його більш важливим і переконливим» [цит. за 42, с. 182]; звідти завданням ампліфікації є додати предмету величі, а метою – зробити промову успішною.

Також одним із засобів синтаксису, на якому ґрунтується градація, є нанизування. Н. Бабич наголошує, що це поняття чітко не диференційоване в лінгвістичній термінології: «такі фігури як анафора, анафоричний повтор, полісиндетон та ін. ніде не об'єднані таким суто слов'янським словом, як нанизування, мета якого (як дії мислительної і мовленнєвої) у тому, щоб легко і вільно поєднувати компоненти – слова, речення, абзаци, надфразні єдності періоди тощо» [6, с. 101].

Необхідно сказати і про те, що лінгвістична термінологія в поняття градації, окрім зазначеного вище, вкладає ще сему градуювання, себто розкладання на рівні, етапи. І це цілком очікувано, оскільки поступова зміна компонентів, перехід від елемента до елемента передбачає наявність шкали вимірювання, а, відповідно, наявність початку відліку – об'єкта, з якого починається низка порівнянь. Таким початком вимірювання (для градації) є поняття нуля, норми, еталона, середнього ступеня якості. Відповідні поділки на цій шкалі (градаційні квантори) та їхнє заповнення в тому або тому напрямку (збільшення або зменшення ознаки) [7, с. 58] визначаються відповідно до наявності такого еталону, початку відліку. Градація ж розвивається в мовленнєвому акті у двох напрямках (про клімакс та антиклімакс див. вище), і це дозволяє констатувати наявність опозиції.

Такий рух у протилежних напрямках створює ефект контрасту, що допомагає диференціювати засадничі аспекти світогляду, тим самим увиразнюючи прагматичний вплив на адресата.

На шкалі градації об'єднуються емоційне, оцінне, інтенсивне та соціальне поля мовця й відображаються кількісні та якісні ознаки об'єкта градації, які на основі соціальних уявлень, орієнтації щодо норми у свідомості мовця узагальнені в психологічне градаційне значення елемента шкали градації [42, с. 181].

Класичний приклад градації шляхом нанизування спостерігаємо в уривку з Євангелія від Іоанна в Новому Заповіті: *Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. Усе через Нього повстало, і*

ніщо, що повстало, не повстало без Нього. І життя було в Нім, а життя було Світлом людей. А Світло у темряві світить, і темрява не обгорнула його (Ін. 1:1-5). Засобом нанизування (як основи градації) тут виступає єднальний сполучник *і* у функції приєднування, а також спостерігається «підхоплення» наступним елементом (реченням чи висловом) семантично важливого слова – ідентифікатора, що створює ефект безперешкодного, безупинного повчання і настановляння [6, с. 101] аж до кульмінації.

Також градація може бути реалізована через поєднання конструкцій паратаксису, при чому ритмізованість висловлювання включає кілька акцентів: *А ви вчителями не звіться, – бо один вам Учитель, а ви всі брати. І не називайте нікого отцем на землі, – бо один вам Отець, що на небі. І не звіться наставниками, – бо один вам Наставник, Христос. Хто між вами найбільший, хай слугою вам буде! Хто бо підноситься, буде понижений, хто ж понижується, той піднесеться (Мф. 23:8-12); Мого голосу слухають вівці Мої, і знаю Я їх, і за Мною слідком вони йдуть. І Я життя вічне даю їм, і вони не загинуть повік, і ніхто їх не вихопить із Моєї руки (Ін. 10:27-28).* Такі конструкції роблять для реципієнта можливим вловити значущість кожного елемента змісту, усвідомити логічне співвідношення компонентів в єдності та цілісності.

Завдяки градації увиразнюються причино-наслідкові відношення, а прагматична мета полягає в спонуканні до переосмислення головних позицій свого релігійного життя: *Ваш батько диявол, і пожадливісті батька свого ви виконувати хочете. Він був душогуб споконвіку, і в правді не встояв, бо правди нема в нім. Як говорить неправду, то говорить зо свого, бо він неправдомовець і батько неправді (Ін. 8:44-45).*

Наявність контрасту на шкалі градації увиразнює відмінність Христового вчення від звичних ідей іудейської моралі, що привертає увагу аудиторії, а сама ідея проповідника стає близькою, динамічною, живою, актуальною: *Не так буде між вами, але хто з вас великим бути хоче, нехай буде він вам за слугу. А хто з вас бути першим бажає, нехай буде всім за раба. Бо Син Людський*

прийшов не на те, щоб служили Йому, але щоб послужити, і душу Свою дати на викуп за багатьох (Мк. 10:43-45).

Іноді градація слугує для представлення почерговості, що допомагає адресатові усвідомити важливість кожної віхи і розглянути результат події не як низку випадковостей, а як цілісність спланованих елементів та етапів (зазвичай такі приклади наділені значною мірою експресії й особливим відчуттям динамічності або ритму): *Оце в Єрусалим ми йдемо, і первосвященикам і книжникам виданий буде Син Людський, і засудять на смерть Його, і поганам Його видадуть, і насміхатися будуть із Нього, і будуть плювати на Нього, і будуть Його бичувати, і вб'ють, але третього дня Він воскресне!* (Мк. 10:33-34); *І почав їх навчати, що Синові Людському треба багато страждати, і Його відцураються старші, і первосвященики, і книжники, і Він буде вбитий, і третього дня Він воскресне* (Мк. 8:31); *Потім знов Він поклав Свої руки на очі йому, і прозрів той, і одужав, і виразно став бачити все!* (Мк. 8:25).

Іноколи автор свідомо подає інформацію (часто це стосується кількості) шляхом не безпосередньої констатації, а описово – за допомогою градації, тим самим підкреслюючи масштабність, значущість, колосальність концептуально важливих ідей дискурсу: *Тоді до нього виходив Єрусалим, і вся Юдея, і вся йорданська околиця* (Мф. 3:5); *Пішов Симон Петро та й на землю витягнув невода, повного риби великої, сто, і п'ятдесят, і три* (Ін. 21:11).

Градація в поєднанні з повторами, тавтологією та полісиндетоном увиразнює характеристику, дозволяє доповнити думку, висловити докір, конкретизувати чи деталізувати прохання: *А далі сказав Він: Що з людини виходить, те людину опоганює. Бо зсередини, із людського серця виходять лихі думки, розпуста, крадіж, душогубства, перелюби, здирства, лукавства, підступ, безстидства, завидюче око, богозневага, гордощі, безумство* (Мк. 7:20-22); *Ісус же поглянув на нього з любов'ю, і промовив йому: Одного бракує тобі: іди, розпродай, що маєш, та вбогим роздай, і матимеш скарб ти на небі! Потому приходь та й іди вслід за Мною, узявши хреста* (Мк. 10:21);

Мавши очі не бачите, і мавши вуха не чуєте? І не пам'ятаєте (Мк. 8:18); Затовстіло бо серце людей цих, тяжко чують вухами вони, і зажмурили очі свої, щоб коли не побачити очима й не почути вухами, і не зрозуміти їм серцем, і не навернутись, щоб Я їх уздоровив! (Мф. 13:15).

Мова Євангелія завдяки фігурам нанизування репрезентує неосяжність певного концепту, дозволяє конкретизувати той чи той аспект, є патетичною (але водночас простою), переконливою і такою, що демонструє щирість та любов проповідника. Для неї характерна експресія, особлива ритмізованість, динамічність, наявність кульмінації та контрасту, Таким чином прагматична мета «прагнути сказати і бути почутим серцем» [6, с. 105] завдяки вживанню стилістичної фігури градації реалізовується успішно.

Висновки до третього розділу

Євангельський текст відзначається значною кількістю засобів прагматики і широким їх використанням. Дослідження цього безпрецедентного явища дає можливість простежити, як за рахунок уживання таких конструкцій досягається прагматична мета.

У роботі проаналізовано такі засоби синтаксису та стилістики, за допомогою яких у тексті Євангелія здійснюється прагматичний намір: метафора, хіазм, повтори, еліпсис, парадокс, парцеляція, риторичне питання, алюзія, градація.

Метафора концептуалізує дійсність реципієнта, є способом пізнання трансцендентного. Хіазм за допомогою свого смислового центру втілює вічне прагнення людини до гармонії, справляє естетичний вплив. Наявність повтору закріплює та актуалізує в свідомості аудиторії архетипи та символи. Еліпсис уможливорює донесення необхідної кількості інформації мінімальними засобами мови. Парадокс, зазвичай, суперечить попередньому досвідові аудиторії та усталеним знанням, а тому є яскравим засобом для привертання уваги адресата й перенесення її на ключові концепти. Парцеляція посилює важливість окремих

частин синтаксичних конструкцій за рахунок відчленування структурних елементів один від одного. Метою риторичного питання є вираження поглядів або оцінних суджень автора, надання адресатові мотивації до конструктивних дій. Алюзія розраховує на фонові знання аудиторії. Вона апелює до загальновідомих фактів, явищ, феноменів. Градація за допомогою нагнітання і накопичування подібних структурних компонентів яскраво представляє сутність ідеї, увиразнює динаміку, підсилює емоційність.

ВИСНОВКИ

Лінгвістична прагматика – порівняно молода, проте перспективна галузь мовознавчої науки. Вона акумулює в собі досягнення з царин семантики, стилістики, соціології, психології, антропології та філософії.

Сам термін «прагматика» першим вводить у науковий обіг Ч. Морріс, намагаючись відмежувати прагматику від синтаксису та семантики. Прагматика вивчає використання та функціонування мовних знаків у процесі комунікації. Український мовознавець Ф. Бацевич вважає прагматику важливою складовою сучасної науки про мову, що базується на антропологічній гносеології та розглядає людину як джерело мовленнєвої активності.

Поняття знака є ключовим для лінгвопрагматики, очевидним виступає двобічний зв'язок знака з об'єктами позамовної дійсності та елементами мовленнєвого акту (інтерпретатором, денотатом, десигнатом, референтом, сигніфікатом).

Знакові притаманні такі ознаки, як-от: єдність плану вираження та плану змісту, конвенціональність, символічність. Він стає репрезентаменом, оскільки має здатність замінювати що-небудь; існує винятково в процесі семіозиса (семіозисом називають комунікативні умови, за яких актант ідентифікує себе суб'єктом у парадигмі відношень знак / мовець). Інтерпретатором виступає учасник семіозиса, у свідомості якого знак модифікується в інший суб'єктивний символ.

Референтом мовознавці називають конкретний об'єкт позамовної дійсності або яви, на який вказує знак, тобто референт виступає предметом знака. Під денотатом розуміють родову назву на позначення явища чи предмета. Десигнат указує на те, до чого відсилає знак, і складає мовленнєву сутність знака. Сигніфікат же являє собою понятійне значення знака і є проєкцією властивостей предметів у свідомості людини.

Феномен релігійної комунікації доволі багатоаспектний та різномірний. Такий дискурс існує як сакралізований комунікативний простір, у якому відбувається спілкування на двох рівнях стосунків: людина / Бог та людина /

людина (спілкування в соціумі вірян). Причому будь-який із рівнів характеризується динамічною взаємодією транслятора і реципієнта. Релігійна комунікація має такі ознаки: діалогічність, символічність, сакральність, викоремлення інтравертного та екстравертного типів мовленнєвої взаємодії, узгодження внутрішнього та зовнішнього контекстів тощо.

Текст Євангелія містить велику кількість засобів прагматики, а дослідження цього явища складає сутність нашого дослідження.

Реалізація прагматичної мети відбувається на всіх мовних рівнях, але найбільший прагматичний потенціал знаходиться в площині стилістики та синтаксису. Метою вживання таких засобів (тобто прагматичною метою) є актуалізація ідейного змісту, перенесення фокусу уваги на тему дискурсу, підсилення емоційної виразності висловлювання, вираження ставлення мовця до предмета думки. У нашій роботі серед усіх наявних засобів прагматики, проаналізовано метафору, хіазм, фігури повтору, еліпсис, парадокс та антитезу, парцеляцію, риторичне питання, алюзію та градацію.

Метафора викликає асоціації між різними системами уявлень, через що виявляється зв'язок між мовою та свідомістю. У тексті Євангелія цей троп завжди є комплексом образів. Автор, що вживає метафору, проводить аналогії з об'єктивним світом, часто – із зрозумілими буденними явищами та процесами.

Хіазм становить своєрідну конвергенцію, що поєднує синтаксичний паралелізм та перестановку за принципом дзеркальної симетрії. Інколи не просто окремі синтаксичні конструкції, а й значні уривки Євангельського тексту є хіастичними за своєю структурою, що обумовлено прагматичним наміром, історичним та культурним контекстом. Хіазм має на меті посилення напруженості висловленого, чіткий розподіл акцентів, виявлення прихованих символів, завжди створює певний естетичний вплив на реципієнта.

Фігури повтору (тавтологія, плеоназм, полісиндетон) ґрунтуються на свідомому нагромадженні схожих чи подібних структурних елементів. У Євангелії через повторювані слова встановлено асоціативний зв'язок між різними предметами зображення, розставлено акценти та створено концептуальні образи,

передано емоційний стан мовця чи експресивність повідомлення, витримано структуру тексту.

Еліпсис є вилученням деяких елементів значення (відсутність деталей змісту стимулює когнітивні процеси реципієнта, тобто готує адресата до взаємодії з адресантом). У тексті Нового Заповіту прагматичний намір досягається через гармонізацію форми та змісту мовленнєвого повідомлення: еліпсис є показником процесу та результату одночасно (когнітивно-семантичні основи зародження ідеї та компактне їхнє оформлення стають нерозривно пов'язані в умовах спілкування).

Парадокс та антитеза – форми поєднання суперечливих елементів сенсу. У релігійному дискурсі їм притаманний значний прагматичний потенціал, оскільки їхній зміст суперечить усталеному досвіду, а значить такі тропи привертають увагу аудиторії, переносять фокус уваги на ритора, інколи спричиняють зрушення світоглядної парадигми реципієнта.

Парцеляція виступає засобом стилістичного синтаксису, що полягає в розчленуванні цілісної змістової структури на окремі елементи задля розкриття глибинної сутності сказаного. У Євангельському тексті вона підкреслює важливість окремих частин структури і посилює емоційно-психологічний компонент.

Новий Заповіт включає близько тисячі питальних форм. Однією з найуживаніших можна вважати риторичне питання, воно мотивує до рефлексивних реакцій, а тому його функція підкреслено прагматична, особливо в релігійному дискурсі.

Текст Священного Писання, що створювався багатьма авторами впродовж значного проміжку часу, є апріорі гетерогенним і включає численні алюзії задля досягнення відповідного прагматичного ефекту. Як вид інтертекстуальності, алюзія робить дискурс змістовно багатим та виразним, апелює до архетипів, досвіду, знань аудиторії.

Градація в Євангелії (за рахунок нагромадження семантично однотипних компонентів) дозволяє розширити межі прагматичного впливу, надати силу аргументам, зробити промову переконливою, доповнити думку чи деталізувати її, створити ритміку висловлювання.

Отже, прагматика є синкретичною формою акумуляції досвіду філософії, лінгвістики, семіотики, антропології, соціології, психоаналізу та інших наук. Дослідження релігійного дискурсу крізь призму прагматики можна назвати одним із найперспективніших підходів у контексті як теорії комунікації, так і сфері гуманітарної науки загалом, а прагматичний потенціал Євангельського тексту необмежений. Він є результатом вдалого добору та вмілого використання адресантом мовних засобів, їхнього оформлення у відповідному контексті задля реалізації конструктивного впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арістова А. В. Феномен релігійної комунікації в оптиці загальної теорії комунікації. *Економіка та управління на транспорті. Науковий журнал Київського національного транспортного ун-ту*. 2016. Вип. 3. С. 97–106.
2. Арнольд И. В. Интерпретация художественного текста: типы выдвижения и проблемы экспрессивности. *Экспрессивные средства английского языка*. Ленинград : Слово, 1975. С. 11–20.
3. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность. Санкт-Петербург : Издательство Санкт-Петербургского ун-та, 1999. 444 с.
4. Арутюнова Н. Д., Падучева Е. В. Истоки, проблемы и категории прагматики. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1985. 504 с.
5. Ачилова В. П. Парцеляція як один із прийомів експресивного синтаксису. *Учені записки Таврійського національного ун-ту ім. В. І. Вернадського. Сер. Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Т. 24. № 1. Ч. 2. С. 25–31.
6. Бабич Н. Д. Богословський стиль української мови у контексті із стилістичною наукою. Чернівці : Букрек, 2009. 216 с.
7. Батрин Н. Семантична градація: її ознаки та характеристика. *Мандрівець*. 2007. № 5. С. 58–60.
8. Бацевич Ф. С. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля і дослідницької одиниці. *Мовознавство*. 2009. № 1. С. 29–37.
9. Безуглая Л. Р. Семантика и прагматика: к проблеме соотношения понятий. *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2015. № 10. С. 8–26.
10. Белошапкина В. А. Сложное предложение в современном русском языке: Некоторые вопросы теории. Москва : Просвещение, 1967. 160 с.
11. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс, 1974. 448 с.

12. Береговская Э. М. К теории фигур (семантико-функциональная характеристика хиазм). *Известия Академии наук СССР. Сер. Литературы и языка*. Т. 43. № 3. 1984. С. 227–237.

13. Библистика. Православная энциклопедия. URL: <https://www.pravenc.ru/text/149119.html> (дата звернення: 16.10.19).

14. Бикман Дж., Келлоу Дж. Не искажая слова Божия. URL: <https://litresp.ru/chitat/ru/Б/bikman-dzhon/ne-iskazhaya-slova-bozhiya/19> (дата звернення: 20.06.2020).

15. Блаженный Стридонський І. Тлумачення на Євангеліє від Матфія. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Ieronim_Stridonskij/tolkovanie-na-evangelie-po-matfeju/11 (дата звернення: 17.06.2020).

16. Боднарук Ю. Роль релігійної лексики в експресивно-прагматичній організації художнього тексту (за творами Люко Дашвар). *Науковий вісник Чернівецького ун-ту*. 2016. Вип. 772. С. 71–74.

17. Большой энциклопедический словарь : 2-е изд. / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. 685 с.

18. Брек Дж. Хиазм в Священном Писании [пер. с англ. Е. Майданович]. Москва : Общедоступный Православный Ун-т, основанный протоиереем Александром Менем, 2006. 350 с

19. Бугаева И. В. Функциональные, грамматические и синтаксические особенности номинации адресата в религиозной сфере. URL: <http://www.portal-slovo.ru/philology/37403.php> (дата звернення: 07.10.2020).

20. Бурмістенко Т. В. Риторичне питання як механізм аргументативного впливу в офіційній промові. *Проблеми семантики слова, речення та тексту* : зб. наук. пр. Вип. 30. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2013. С. 14–19.

21. Гаврилов О. Ф., Гаврилов Е. О. Особенности религиозной коммуникации в современной России. *Вестник Кемеровского государственного ун-та*. 2015. № 1–2. С. 198–202.

22. Головлева Е. А. Массовые коммуникации и медиапланирование : уч. пособие. Москва : Академический проект, 2009. 325 с.

23. Грабовецька О. С. Епітетна конструкція у художньому перекладі (на матеріалі української та англійської мов) : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук : 10.02.16. Львів : Львівський національний ун-т імені Івана Франка, 2003. 22 с.

24. Григорьян Е. Л. Лингвистическая прагматика : пособие по курсу «Общее языкознание». Ростов : Ростовский государственный ун-т, 2003. 24 с.

25. Гуйванюк Н. В. Хіазм як синтаксична структура. *Слово – Речення – Текст : Вибр. праці*. Чернівці, 2009. С. 429–440.

26. Денискіна Г. О. Особливості функціонування заголовків-парадоксів у мові сучасної української газетної публіцистики. *Науковий часопис Національного педагогічного ун-ту імені М. П. Драгоманова. Сер. 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 308–312.

27. Десницький А. Сорок вопросов о Библии. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Andrej_Desnickij/sorok-voprosov-o-biblii/13 (дата звернення: 17.10.19).

28. Ємець О. В. Роль і місце парадокса в науковій парадигмі сучасної стилістики. *Слово й текст у просторі культури* : тези доповідей Міжнар. наук. конфер., присвяченої 80-річчю з дня народження проф. О. М. Мороховського. Київ : Ленвіт, 2010. С.104–106.

29. Жайворонок В. Парцеляція. Українська мова: Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2004. 820 с.

30. Загнітко А. П. Український синтаксис (науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс). Ч. 1 : навч. посібник. Київ, 1996. 202 с.

31. Загнітко А. П. Закономірності і напрями внутрішньореченнєвої актуалізації. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=141> (дата звернення: 17.11.19).

32. Ивлиев И. Евангелие от Иоанна, его особенные свойства. URL: <http://iannuary.ru/leksija-5-iz-cikla-o-novom-zavete-evangelie-ot-ioanna-ego-osobennye-svoystva> (дата звернення: 15.06.2020).

33. Іваницька Н. Л. Семантичний обсяг іменникової словоназви предметного денотата. *Наукові записки. Сер. Філологія* : зб. наук. праць. Вінниця : ТОВ фірми «Планер», 2014. Вип. 19. С. 126–133.

34. Карасик В. И. Структура інституціонального дискурса. *Проблеми речової комунікації* : сб. научн. тр. Саратов, 2000. С. 25–33.

35. Клаус Г. Сила слова. Москва : Прогресс, 1967. 216 с.

36. Клименко І. В. Явище еліпса як спосіб економії мовних засобів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного ун-ту. Філологічні науки. Кам'янець-Подільський*, 2009. Вип. 20. С. 263–266. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nprknu_fil_2009_20_72 (дата звернення: 05.02.2019).

37. Кобзев М. Особливості вживання синтаксичного стилістичного повтору в англійській та українській мовах. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Донецьк* : Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2010. Т. 28. С. 72–90.

38. Кобрина Н. А. Когнитивное направление как естественное следствие и закономерность в развитии лингвистики. *В поисках смысла* : сб. научных тр., посвящ. памяти проф. А. А. Худякова. Санкт-Петербург, 2010. 300 с.

39. Колегаєва І. М. Мегатекст як вияв комунікативної гетерогенності цілого завершеного тексту. *Мовознавство*. 1996. №1. С. 25–30.

40. Конюхова Л. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Львів : Львівський національний ун-т імені Івана Франка. 20 с. URL: <http://studcon.org/ru/node/8353> (дата звернення: 15.09.2019).

41. Кутня Г. Градуальність як структурно-семантична ознака дієслівних предикатів процесу на тлі аспектуальних понять. *Вісник Львівського ун-ту. Сер. Філологічна*. 2012. Вип. 57. С. 54–61.

42. Кушлик О., Федоришин Х. Ампліфікація як засіб увиразнення градаційних відношень у стилістичному синтаксисі прозових творів Івана Франка (на матеріалі оповідання «Хома з серцем і Хома без серця»). *Проблеми гуманітарних наук. Сер. Філологія*. Дрогобич, 2016. Вип. 38. С. 179–188.

43. Лонська Л. І. Структурно-семантичні різновиди хіазму (на матеріалі українських паремій). *Мовознавчий вісник*. 2015. Вип. 20. С. 99–104.

44. Марчук Л. Категорія градації в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2008. 29 с.

45. Маслюк В. П. Латиномовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. Київ : Наукова думка, 1983. 236 с.

46. Мацько Л. І., Сидоренко О. М. Стилїстика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

47. Мелкумова Т. В. Комунікативно-прагматичні функції виражальних засобів синтаксису (на матеріалі інформаційних та публіцистичних текстів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2011. 19 с.

48. Мелкумова Т. В. Прагматична роль багатосполучниковості (на матеріалі мас-медійних текстів). *Вісник Запорізького національного ун-ту. Філологічні науки*. № 1. Запоріжжя, 2012. С. 302–305.

49. Мельничук Ю. І. Українська православна проповідь як самочинник формування національної свідомості. *Наукові записки. Сер. Історичне релігієзнавство*. Вип. 2. Острого, 2010. С. 113–120.

50. Михальская А. К. Основы риторики. Москва : АCADEMIA, 2001. 281 с.

51. Міщенко А. Л. Теорія мовленнєвих актів та інструктивні тексти. *Наук. зап. Сер. Філологічна*. Вип. 23. Острого : Вид-во Нац. у-ту «Острозька академія», 2012. С. 92–96.

52. Монастирська Р. І. Семантичний опис термінів на позначення цивільних правовідносин. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного ун-ту імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2015. Вип. 38. С. 246–249.

53. Монтегю Р. Прагматика и интенциональная логика. Москва : Прогресс, 1981. 424 с.

54. Моррис Ч. Основания теории знаков. *Семиотика*. Москва, 1983. С. 37–98.
55. Никитин М. В. Знак-значение-язык : учеб. пособ. Санкт-Петербург : Изд-во им. А. И. Герцена, 2001. 226 с.
56. Нич Р. Світ тексту : постструктуралізм і літературознавство [пер. з пол. Олена Галета]. Львів : Літопис, 2007. 316 с.
57. Ніколенко О. М. Основні ідеї і структура Біблії. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 1998. № 5. С. 32–33.
58. Новая философская энциклопедия : в 4 т. Т. 2 / под ред. В. С. Стёпина. Москва : Мысль. 634 с.
59. Новохатська Н. В. Антициповані й інтертекстуальні розмовні конструкції як знаки художнього мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного ун-ту імені М. П. Драгоманова. Сер. Сучасні тенденції розвитку мов*. 2013. Вип 10. С. 184–188.
60. Орехова Н. Н., Шитиков П. М. Концептуальные метафоры в Евангелии от Иоанна. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2013. № 2. С. 122–125.
61. Павлова І. Метафоричне значення та метафоричне вживання слів у текстах українських православних проповідей. *Рідний край*, 2012. № 2. С. 104–109.
62. Петрушова Н. Поняття пресупозиції та її типологія у прагмалінгвістиці. *Філологічні науки*. 2013. Вип. 15. С. 87–95.
63. Пирс Ч. Начала прагматизма. Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. 352 с.
64. Прохорова Т. Н. Прикладная прагматика : Описание системы современного русского языка. Запорожье : ЗИГМУ, 2000. 224 с.
65. Св. Амфітеатров Ф. Бесіди на Євангеліє від Матфея. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Filaret_Amfiteatrov/besedy-na-evangelie-ot-matfeja/ (дата звернення: 23.06.2020).
66. Св. Златоуст І. Бесіди на Євангеліє від Матфея. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Ioann_Zlatoust/tolk_51/25 (дата звернення: 26.06.2020).

67. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : Термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 466 с.
68. Синтаксический стилистический повтор как средство изобразительности в художественном тексте. URL: [http://xreferat.ru/31/4672-1-sintaksicheskiiy-stilisticheskiiy-povtor-kak-sredstvo-izobrazitel-nosti-v-hudo zhestvennom-tekste](http://xreferat.ru/31/4672-1-sintaksicheskiiy-stilisticheskiiy-povtor-kak-sredstvo-izobrazitel-nosti-v-hudo-zhestvennom-tekste) (дата звернення: 03.09.2020).
69. Скребнев Ю. М. Фигуры речи. Русский язык : Энциклопедия. Москва : Дрофа, 1997. 591 с.
70. Сомов А. Что такое текстология Библии. *Информационный бюллетень «Новости библейского перевода»*. №2 (43), 2016. URL: <https://ibt.org.ru/articles-05-12-16> (дата звернення: 17.10.19).
71. Соссюр Ф. Курс загальної лінгвістики. Київ : Основи, 1998. 324 с.
72. Соссюр Ф. Праці з мовознавства. Москва : Прогрес, 1977. С. 52–53.
73. Степанова Г. В., Шрамм А. Н. Введение в семасиологию русского языка. Калининград : КГУ, 1980. 72 с.
74. Супрун А. Е. Лексическая система и методы ее изучения. Минск : Изд-во БГУ, 1975. 232 с.
75. Сціра М. Вияви семантики граничності в одиницях фразеологічного рівня. *Вісник Львівського ун-ту. Сер. Філологічна*. 2018. Вип. 68. Львівський національний ун-т імені Івана Франка. С. 319–327.
76. Таценко Н. В. Емпатія як категорія лінгвістичної прагматики. *Вісник Запорізького національного ун-ту*, 2015. №2. С. 282–288.
77. Философия: Энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. Москва : Гардарики, 2004. 1072 с.
78. Хиазм и хиастические структуры. URL: <https://prostook.livejournal.com/17944.html> (дата звернення: 20.06.2020).
79. Чорний І. П. Філософія мови і мова філософії. *Вісник Чернівецького ун-ту. Філософія*. 1997. Вип. 8. Чернівці. С. 65–73.
80. Шведова Н. Ю. Грамматика современного русского литературного языка. Москва : Наука, 1970. 767 с.

81. Шиманович Г. М. Метафора як когнітивний механізм номінації та її роль у мовній картині світу. *Культура Народів Причорномор'я*. Симферополь : Крым, 2007. № 107. С. 35–38.

82. Шульжук Н. В. Парцеляція у структурі діалогічного дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Сер. Філологія*. 2018. № 32. Т. 3. С. 140–142.

83. Якобсон Р. В. поисках сущности языка. Москва : Радуга, 1983. С. 102–117.

84. Ястребов Г. Г. Кем был Иисус из Назарета? Антитезы Нагорной проповеди. URL: <https://religion.wikireading.ru/63778> (дата звернення: 12.06.2020).

85. Austin John L. How to do things with words. 2. rev. ed., repr. Cambridge, Mass : Harvard Univ. Press, 2005. 168 p.

86. Dijk Van T. A. Text and Context. Explorations in the semantics and pragmatics of discourse. London, New York : Longman, 1977. 261 p.

87. Leech D. N. Principles of Pragmatics. London, New York, 1983. 257 p.

88. Lund N. Chiasmus in the New Testament. A study in Formgeschichte. Chapel Hill (The University of North Carolina Press, 1942 (2012). 458 p.

89. Morris Ch. Foundations of the Theory of Signs. *International Encyclopedia of Unified Science*. Chicago : University of Chicago Press. 1, N 2. 1938. P. 1–59.

90. Peirce Ch. Peirce and Victoria Lady Welby. Bloomington : Indiana Univ. Press, 1977. 289 p.

91. Searle J. R., Kiefer F., Bierwisch M. Speech Act Theory and Pragmatics. Dordrecht, 1980. 336 p.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія у перекладі П. Куліша та І. Пулюя. URL: http://mediaglagol.com.ua/book/ukranska_biblya_v_pereklad_pkulsha_ta_pulyuya.

2. Біблія у перекладі І. Огієнка. URL: <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/index.html>.